

TÜRK-ERMENİ İLİŞKİLERİNDEKİ TARİHSEL GERÇEKLER

Ömer Lütfi TaŐciođlu

3. Basım

TÜRK-ERMENİ İLİŞKİLERİNDEKİ TARİHSEL GERÇEKLER

Ömer Lütfi Taşcıoğlu

Yayın No. : 2575
Beşeri Bilimler No.: 169
ISBN : 978-605-033-186-8
Basım Sayısı : 3. Basım, 2019

© Copyright 2019, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.

Genel Yayın Yönetmeni : Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Yayın Koordinatörü : Gülferm Dursun -gulferm@nobelyayin.com-

Kapak Tasarım : Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-
Baskı ve Cilt : Atalay Matbaacılık / Sertifika No.: 15689-
Büyük Sanayi 1 Cad. Elif Sok. No.:7/236-237 İskitler / ANKARA

Kütüphane Bilgi Kartı

Taşcıoğlu, Ömer Lütfi.

Türk-Ermeni İlişkilerindeki Tarihsel Gerçekler / Ömer Lütfi Taşcıoğlu

3. Basım, IV + 92 s., 12,5x19,5 cm, Kaynakça var, dizin yok.

ISBN: 978-605-033-186-8

1. Türk-Ermeni İlişkileri 2. Ermeni Göçleri 3. Türk Göçleri 4. Hocalı Katliamı

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Adres: Bahçekapı mh. 2465 sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat Şaşmaz-ANKARA - siparis@nobelyayin.com-

Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65

E-Satış: www.nobelkitap.com - www.atlaskitap.com - **Bilgi:** esatis@nobelkitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa Basım Dağıtım, Ana Basım Dağıtım, Arasta, Arkadaş Kitabevi, D&R mağazaları, Dost Dağıtım, Kitapsan, Nezh Kitabevleri, Prefix, Remzi Kitabevleri, TveK Mağazaları

İÇİNDEKİLER

Ermenilerin Selçuklu ve Osmanlı Dönemindeki Yaşamları	1
Ermeni İsyanları	6
Ermenilerin Zorunlu Göç Öncesi Türk Katliamları	9
Zorunlu Göç Kararının Alınması ve Göçten Muaf Tutulanlar	14
Göç Ettirilen Ermeniler İçin Alınan Tedbirler	17
Osmanlı Devletindeki Ermeni Sayısı ve Göç Ettirilen Ermenilerin Miktarı	21
Göçün Durdurulması ve Geri Dönüş Kararnamesi	24
Ermenilerin Düşman Kuvvetleriyle İşbirliği	27
Rus ve Ermeni Devlet Adamlarının İfadeleri	32
Malta Sürgünleri ve İngilizlerin Osmanlı Devleti Aleyhine Belge Bulma Çabaları	35
ABD'nin Araştırma Heyetleri	38
Osmanlı Devleti'nin Araştırma Heyeti Teklifi	40

Türk-Ermeni Uzlaştırma Komitesi ve Türk-Ermeni Platformu Çalışmaları.....	41
Ermeniler Tarafından Üretilen Sahte Belge ve Resimler	43
1912-1922 Yılları Arasında Doğu Anadolu'daki 4 Vilayette Katledilen Türklerin Sayısı.....	55
Ermeni Katliamından Kaçmak İçin Göç Etmek Zorunda Kalan Türkler.....	59
Türk ve Ermeni Kayıplarının Karşılaştırılması ve Ermenistan'ın Toprak Hedefi.....	65
Ermenilerin Türk Diplomatlarına Suikastları.....	69
Ermenilerin Yabancı Parlamenterlere ve Tarihçilere Yönelik Tehdit ve Terör Eylemleri.....	71
Ermenilerin Yeni Nesli Türk Düşmanı Olarak Yetiştirmesi	74
Ermenilerin Azerbaycan Türklerini Hedef Alan Hocalı Katliamı	76
Sonuç.....	78
Kaynakça.....	82

ERMENİLERİN SELÇUKLU VE OSMANLI DÖNEMİNDEKİ YAŞAMLARI

Türklerin Ermenilerle irtibatı 1026 yılında Çağrı Bey'in Anadolu topraklarına girişiyle başlamıştır. Selçuklular Bizans'ı yenerek Anadolu'ya hâkim olduğunda Ermeniler Bizanslılara bağımlı prenslikler halinde varlıklarını sürdürmekteydi. Türkler bu topraklara egemen olunca Ermeniler Selçuklulara bağımlı hale gelmiştir.

Ortaçağ Ermeni tarih yazarlarının Bizans İmparatorluğu ve Haçlılar için yergi dolu ifadeler kullandıkları fakat Türk hükümdarlarından hep övgüyle söz ettikleri görölmektedir. Ermeni tarihçi Urfalı Mateos, Melikşah'tan bahsederken: *“Sultanın yüreği, Hristiyanlara karşı Őefkatle dolu idi. O, geçtiği memleketlerin halkına bir baba gözü ile bakıyordu.*

Böylelikle hiç muharebe yapmadan birçok eyalet ve şehirlere hâkim oldu”¹ sözlerini kullanmaktadır.

Osmanlı Devleti kurulduktan sonra Ermeniler Osmanlı Devleti’ne bağlanmışlar, Ermeni dini reisliği önce Kütahya’ya, 1324’te Bursa’ya, İstanbul’un fethinden sonra ise İstanbul’a nakledilmiş ve Ermeni Patrikhanesi Fatih Sultan Mehmet tarafından kurulmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu’nun yükseliş döneminde Ermeniler devletin sadık bir tebaası olmuşlardır. Gerileme döneminde ise emperyalist devletlerin de kışkırtması ile Osmanlı Devleti’nden koparacakları topraklar üzerinde bağımsız bir Ermenistan kurma hayaline kapılmışlardır.

Osmanlı Devleti, Ermenileri her dönemde kendi iç işlerinde ve dinlerinde serbest bırakmış, onlara kendi okullarında eğitim yapmaları, kendi aralarındaki davaları kendilerinin çözmesi, askerlikten muaf olmaları gibi haklar tanımış ve bu kapsamda 1863 yılında Ermeni Milleti Nizamnamesini kabul etmiştir.

¹ Urfalı Mateos, “Vekayiname (952-1136) ve Papaz Grigor’un Zeyli (1131-1162)”, Çeviren: Hrant D. Andreasyan, Ankara, 1987, s.171

Osmanlı Devletinde Ermenilerden 22 bakan, 33 milletvekili, 29 paşa, 7 büyükelçi, 11 başkonsolos, 11 üniversite öğretim üyesi ve 41 üst düzey memur işbaşına gelmiştir². Bu kapsamda 1. Meclis'te 10, 2. Meclis'te 11 Ermeni milletvekili görev almıştır³.

² Salih Yılmaz, "Ermenistan Cumhuriyeti'nde Okutulan 10. Sınıf Tarih Ders Kitabında Türkler Aleyhine İfadeler ve Sözde Ermeni Soykırımı", Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı:177, Aralık 2008, s.112

³ Aide-Mémoire Sur Les Droits Des Minoritiés En Turquie, Présentée Aux Représentants Des Membres De La Société Des Nations, Association Nationale Ottomone Pour La Société Des Nations, Constantinople, 1922, s. 13-14

1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi öncesinde Ermeniler Osmanlı Devleti'nden önce özerklik, uzun vadede ise bağımsızlık kazanmak için harekete geçmiştir. Bu durum İngiltere'nin İstanbul büyükelçisi Henry Elliot'ın aşağıda yer alan raporunda ⁴ açıkça görülmektedir:

⁴ Livre Bleu du Gouvernement Britannique Concernant le Traitement des Arméniens Dans Le'empire Ottoman 1915-1916 (Mavi Kitap).

PATRIK NERSES VARJEBATYAN

**İNGİLTERE'NİN İSTANBUL BÜYÜKELÇİSİ
HENRY ELLIOT'IN RAPORU(1876) :**

**«DÜN ERMENİ PATRİĞİ BANA GELDİ. AVRUPA
DEVLETLERİNİN İLGİSİNİ ÇEKMEK İÇİN İHTİLAL, İSYAN
ÇIKARMAK GEREKİYORSA BUNLARI ÇIKARMANIN
KATİYEN ZOR OLMADIĞINI SÖYLEDİ»**

KAYNAK : BLUE BOOK , TURKEY

3

ERMENİ İSYANLARI

1. Dünya Savaşı döneminde Osmanlı Devleti 8 ayrı cephede savaşırken Ermenilerin çıkardığı isyanlar devleti zayıf düşürmüştür. Osmanlı orduları bir yandan bu cephelerde savaşırken, diğer yandan cephe gerisine de asayiş için kuvvet ayırmak zorunda kalmıştır.

Bu dönemde Osmanlı Devleti'nde silahaltında olan Ermeniler silahlarıyla birlikte ordudan firar ederek Rus ordusuna katılmışlar, bir bölümü de silahlı çeteler kurmuş ve Türk köylerinde katliama başlamıştır. 1. Dünya Savaşı başlamadan hemen önce Ermeni Komiteleri tarafından yayımlanan talimatlar⁵ aşağıdadır:

ERMENİ KOMİTELERİNİN TALİMATLARI

1. HER ERMENİ SİLAHLANMALIDIR.
2. OSMANLI DEVLETİNİN SİLAHALTI ÇAĞRISINA UYULMAYACAKTIR
3. SİLAH ALTINDAKİ ERMENİLER FİRAR EDİP ERMENİ ÇETELERİNE KATILMALIDIR
4. RUS ORDUSU SINIRI GEÇER GEÇMEZ ÇETELER VE FİRARİLER RUS ORDUSUNA KATILIP OSMANLI ORDUSUNA SALDIRACAK, İKMAL YOLLARI VE TELGRAF HATLARI KEŞİLEREK OSMANLI ORDUSUNUN İAŞE VE İSTİHBARATI KESİLECEKTİR
5. CEPHE GERİSİNDE 2 YAŞINA KADAR OLAN BÜTÜN MÜSLÜMANLAR KATLEDİLECEK, YİYECEK, MAL VE MÜLKLERİ ELE GEÇİRİLECEK VE YAKILACAKTIR
6. EVLER, KİLİŞELER VE HAYIR KURUMLARI YAKILARAK BUNLARI MÜSLÜMANLAR YAPMIŞ GIBI PROPAGANDA YAPILACAKTIR
7. RESMİ DAİRELER KUNDAKLANACAK, OSMANLI ZAPTIYE VE JANDARMASI PUSUYA DÜŞÜRÜLEREK KATLEDİLECEKTİR
8. CEPHEDEN YARALI DÖNEN OSMANLI ASKERLERİ ÖLDÜRÜLECEKTİR
9. ŞEHİR, KA SABA VE KÖYLERDE İSYAN VE İHTİLALLER ÇIKARILACAKTIR.
10. MÜSLÜMAN ASKER VE HALKIN MORALİ BOZULARAK GÖÇE MECBUR EDİLECEKTİR
11. BOMBA VE SİLAH İMAL VE İTHAL EDİLEREK BÜTÜN ERMENİLER SİLAHLANDIRILACAKTIR
12. ERMENİLERİN YAPTIĞI KATLİAMLARIN FATURASI MÜSLÜMANLARA ÇIKARILARAK İÇ VE ÖZELLİKLE DİŞ KAMUOYUNDA NEŞRİYATI SAĞLANACAKTIR
13. İTİLAFLAR DEVLETLERİ HESABINA CASUSLUK VE REHBERLİK YAPILACAKTIR

KAYNAKLAR: GNKUR ATASE ARŞİVİ, NO: ½,KLS:528, DOS:2061, FİH:21-18, NO: 4/3671
ARAM TURABIAN, LES VOLONTAIRES ARMENIENS SOUS LES DRAPAUX FRANCAIS, MARCEILLES, 1917, S.8

⁵ Gnkur. ATASE Arşivi, No: ½,Kls:528, Dos:2061, Fih:21-18, No: 4/3671; Aram Turabian, Les Volontaires Armeniens Sous Les Drapaux Francais, Marceilles, 1917, s.6

Osmanlı Ermenileri 1890'lardan itibaren Anadolu'nun her köşesinde çok sayıda isyan çıkarmışlardır. Ermenilerin 1. Dünya Savaşı sırasında isyan çıkardıkları bölgeler aşağıda görülmektedir:

ERMENİLERİN ZORUNLU GÖÇ ÖNCESİ TÜRK KATLIAMLARI

Ermeniler isyan çıkardıkları bölgelerde çeteler oluşturarak erkekleri askerde olan kadınları, yaşlıları ve çocukları ağır işkencelerle katletmişlerdir. Katliamın gerçekleştiği bölgelerde Türklere ait çok sayıda toplu mezar bulunmuştur. Ermeniler katliamın yanı sıra Osmanlı Ordusu'na zarar verecek pek çok girişimde bulunmuşlardır. Silahaltında olanlar silahları ile birlikte Osmanlı Ordusu'ndan firar ederek düşman ordularının saflarına katılmış, düşman orduları lehine casusluk yapmışlar ve Ermeni fırıncılar yaptıkları ekmeklerle Osmanlı askerlerini zehirlemişlerdir⁶. Ermeni çeteleri isyana destek sağlamayan Ermenileri bile katletmişlerdir.⁷

⁶ Ermeni Komitelerinin Amaçları ve İhtilal Hareketleri, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etütler Başkanlığı Yayınları, Ankara 2003, s. 164.

⁷ Hikmet Özdemir, Kemal Çiçek, Ömer Turan, Ramazan Çalık, Yusuf Halaçoğlu, Ermeniler: Sürgün ve Göç, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2004, s.56

Kars'ın Subatan İlçesinde Ermeniler tarafından öldürülen çocuklar, kadınlar ve karınları deşilerek bebekleri çıkarılan anneler

Bitlis'in Mutki ilçesine bağlı Kavakbaşı köyünde 20 bin civarında Türk'ün bulunduğu toplu mezar

Osmanlı Devleti, tüm ikazlara rağmen Ermenilerin masum sivil halkı katletmeye devam etmesi üzerine 24 Nisan 1915'te Ermeni Komite Merkezlerinin kapatılarak evrakına el konulması ve komite liderlerinin tutuklanması kararını almış, bu kapsamda İstanbul'da 226 Ermeni komite lideri tutuklanmıştır. Tutuklananlarla birlikte 19 Mavzer, 74 Martini, 111 Winchester, 96 Manliher, 78 Gıra, 358 Filovir, 3591 tabanca ve 45221 adet mühimmat ele

geçirilmiştir⁸. Tutuklananlardan 70'i Ayaş'a, 100'ü ise Çankırı'ya gönderilmiştir.⁹

Ancak söz konusu komite liderlerinin tamamı hapishaneye konulmamış, Çankırı'ya gönderilenler üçer-beşer kişilik gruplar halinde yazlık evlere yerleştirilmiş, bunların şehir/kasaba içinde serbest olarak dolaşmalarına müsaade edilmiş ve sadece günde bir kez polis karakoluna uğrayarak bölgeyi terk etmediklerini göstermeleri mecburiyeti getirilmiştir¹⁰. Hatta bunlardan Arşak oğlu Mardiros ile Arşak Diradoryan adlı Ermeniler maddi durumlarının iyi olmadığını belirterek kendilerine maddi yardım yapılması talebinde bulunmuş ve talepleri kabul edilmiştir.¹¹

24 Nisan-31 Ağustos 1915 tarihleri arasında Çankırı'da zorunlu ikamete tabi tutulan Ermeni sayısı 155 kişidir. Yapılan tahkikat sonucunda bunlardan

⁸ Yusuf Sarınoy, What Happened on April 24, 1915? The Circular of April 24, 1915, And the Arrest of Armenian Committee Members in Istanbul, International Journal of Turkish Studies Vol. 14. Nos.1&2, 2008, s.75; Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dâhiliye Nezareti Emniyet Umum Md.lüğü (BOA. DH. EUM.) 2.Şb.16/48

⁹ BOA. DH. EUM. 2. Şube, No: 10/73 Ek. 2-3

¹⁰ Yusuf Sarınoy, agm, s.79

¹¹ Yusuf Sarınoy, agm, s.79

35'inin suçsuz olduklarına karar verilerek İstanbul'a dönmelerine izin verilmiş, 25'i suçlu bulunarak Ayaş'a nakledilmiş, 57'si ise Zor bölgesine sevk edilenlerle birlikte Zor'a gönderilmiştir. Yabancı uyruklu komite lideri 7 Ermeni'den 3'ü sınır dışı edilmiş, 4'ü ise hapiste tutulmaya devam edilmiştir. Kalan Ermenilerden 31'i affedilmiş, bunlardan 13'ü İzmit'e, 10'u Eskişehir'e, 2'si Kütahya'ya, 2'si Bursa'ya, 2'si Kastamonu'ya, 1'i Geyve'ye, 1'i ise Kayseri'ye gönderilmiştir.¹²

Ayaş'ta tutulan komitecilerden Taşnak lideri Serkis Bağdıkyan 9 Mart 1918'de ölmüş¹³, 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesinin imzalanmasından sonra Karnik Madukyan, Kırkor Hamparsumyan ve Pantuvan Parzisyanyan serbest bırakılmış¹⁴, kalanlar ise İngiliz işgal kuvvetlerinin İstanbul'u işgalinden sonra salıverilmiştir.¹⁵

¹² BOA. DH. EUM . 2. Şube No: 10/73 Ek. 2-3

¹³ Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi 54-A/366

¹⁴ Dâhiliye Nezareti, Emniyet Umum Müdürlüğü 2. Şube No: 63/54, 93/120

¹⁵ Yusuf Sarınoy, agm, s.82; Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi 93/210

ZORUNLU GÖÇ KARARININ ALINMASI VE GÖÇTEN MUAF TUTULANLAR

Ermeni komite liderlerinin tutuklanması kararından sonra da Ermenilerin ihanet ve katliamlarını sürdürmeleri üzerine Osmanlı Devleti 27 Mayıs 1915'te Ermenilerden isyan edenlerin ve çete kurarak sivil halkı katledenlerin buldukları bölgelerden çıkarılarak Osmanlı Devleti toprakları içinde yer alan ancak savaş bölgesinden uzakta olan Şam ve Musul gibi vilayetlere nakledilmelerini kararlaştırmıştır.

Bununla beraber Anadolu'daki Ermenilerin tamamı göçe tabi tutulmamış, tutulanların ise daha sonra yerlerine dönmelerine izin verilmiştir. Bizzat Ermeni patriği bu konuda *“İstanbul Ermenileriyle Kütahya sancağı ve Aydın vilayetindeki Ermeniler göç ettirilmemişti. Halen İzmit sancağı ile Bursa, Kastamonu, Ankara ve Konya'da bulunan Ermeniler buralardan göç ettirilmiş olup da geri dönmüş bulunanlardır. Kayseri sancağı ile Sivas, Harput,*

Diyarbakır ve özellikle Kilikya ve İstanbul'da göçten dönmüş, ama köyelerine gidemeyen çok Ermeni vardır. Erzurum ve Bitlis Ermenilerinin bütün bakiyesi Kilikya'dadır"¹⁶ şeklinde açıklamada bulunmuştur.

Yukarıda belirtilen illere ilave olarak Rus işgali altında bulunduğu için Kars ve Van gibi doğu vilayetlerindeki isyancı Ermeniler de göç dışında kalmış, ancak gerek işgal süresince gerekse Rus ordusu çekildikten sonra Kars ve Van Ermenileri Anadolu'daki en büyük katliamı bu iki ilde yapmıştır.

Hükümet emirleriyle memleketin müdafaasını ve asayişin teminini ihlal etmeyenler, casusluk yapmayanlar, Katolik ve Protestan olanlar, mebuslar, asker, subay, askeri doktor olanlar, amele taburlarında çalışanlar, demiryollarında çalışan memurlar, ameleler, müstahdemler ve aileleri ile Müslüman ailelerin yanında çalışıp da sadakatlerinden şüphe edilmeyenler, Müslüman

¹⁶ Azmi Süslü, Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Rektörlüğü Yayın No:5, Ankara, s.149-150; British Foreign Office Papers, Public Record Office, Nu:371/6556/E.2730/800/44

olanlar ve benzer durumlarda olanlar göçe tabi tutulmamıştır¹⁷.

¹⁷ Süslü, age, s.149-150; Yusuf Halaçoğlu, Ermeni Tehciri ve Gerçekler (1914-1918)", Türk Tarih Kurumu Yayınları Sayı 90, Ankara, s. 62-63

GÖÇ ETTİRİLEN ERMENİLER İÇİN ALINAN TEDBİRLER

Osmanlı Devleti İçişleri Bakanlığı göçe tabi Ermenilerin haklarının korunması ve emniyetle yerlerine ulaşmalarını temin etmek üzere çeşitli tedbirler almıştır. Bunlardan bazıları şunlardır:

Osmanlı Hükümeti zorunlu göç uygulamasına başlamadan önce bütün vilayetlere yazılar yazarak, bölgelerinden geçecek kabilelerin bütün ihtiyaçlarının karşılanması için gereken tedbirlerin alınması ve yiyecek stoklanması talimatını vermiştir¹⁸. İhtiyaçların tespit ve temini için İskân-ı Aşair ve Muhacirin Müdürü Şükrü Bey bizzat görevlendirilmiş ve sevkiyat sırasında kabilelerin ihtiyaçlarının karşılanması için sancak ve vilayetlere ödenek tahsis edilmiştir¹⁹. Nakledilecek Ermenilerin mal ve can güvenliğinden

¹⁸ Yusuf Halaçoğlu, “Ermeni Tehciri ve Gerçekler (1914-1918)”, (1914-1918)”, Türk Tarih Kurumu Yayınları Sayı 90, Ankara, 2001, s.66; Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi: No. 55-291, 55-341, 55-A/17, 55-A/77, 55-A/135, 57/110

¹⁹ Halaçoğlu, age, s.66-67; Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi No: 55-A/17, 53/305

mahalli idareler, iskânlarına kadar iaşelerinden ve mesleklerinin icrası için gerekli ödeneğin tahsisinden ise hükümet sorumlu tutulmuştur.

Göç ettirilecek Ermenilerin geride bıraktıkları mal ve araziler kaydedilerek koruma altına alınmıştır. Taşınabilir mallardan bozulabilecekler oluşturulan heyetler tarafından müzayede ile satılmış ve bedelleri sahibi adına emaneten mal sandıklarına aktarılmıştır. Satılan malların cinsi, miktarı, değeri, kime satıldığı gibi bilgiler özel defterlere kaydedilerek heyet tarafından onaylandıktan sonra tutanak tutularak tutanağın aslı hükümete, resmi kopyası ise Geride Bırakılan Mallar Komisyonu'na verilmiştir. Geri dönen Ermenilere emval-ı menkul ve gayr-ı menkullerinin %98'i iade edilmiştir²⁰.

İçişleri Bakanlığı göçe tabi tutulan Ermenilerin emniyetle yerlerine ulaşmalarını temin etmek üzere de tedbirler almıştır. Göçe tabi olan Ermenilerin naklinde esas taşıma vasıtası olarak tren ve nehir yolu kullanılmıştır. Batı Anadolu'dan iskân mahalline gönderilenlerin hemen hepsi trenlerle nakledilmiştir. Cizre yolu ile sevk edilenler de trenle ve “şahtur”

²⁰ Bülent Bakar, “Ermeni Tehciri”, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2009, s.200-212

denilen nehir kayıklarıyla taşınmıştır. Tren ve nehir nakliyatının bulunmadığı yerlerde kabileler hayvan ve arabalarla belli merkezlere toplanmış ve buradan trenlere bindirilmiştir.

Zor şartlara ve imkânsızlıklara rağmen hükümetin, göçe tabi tutulan Ermenileri bir intizam içerisinde yeni yerleşme alanlarına sevk ettiği yabancı misyon görevlileri tarafından da doğrulanmaktadır. ABD'nin Mersin Konsolosu Edward I. Natan, 30 Ağustos 1915'te Büyükelçi Henry Morgenthau'a gönderdiği raporda: *“Tarsus'tan Adana'ya kadar bütün hat güzergâhının Ermenilerle dolu olduğunu ve Adana'dan itibaren bilet alarak trenle seyahat ettiklerini, kalabalık yüzünden sefalet ve çektikleri zahmete rağmen hükümetin bu işi son derece intizamlı bir şekilde idare etmekte olduğunu, şiddete ve intizamsızlığa yer vermediğini, göçmenlere yeteri kadar bilet sağladığını, muhtaç olanlara yardımda bulunduğunu”*²¹ belirtmiştir.

Edward I. Natan'ın, 11 Eylül 2015 tarihli raporu ise şu şekildedir:

“478 sayılı gönderimden beri (30 Ağustos 1915 tarihli rapor) yüz binlerce Ermeni daha

²¹ Halaçoğlu, age, s.58; BOA. DH. EUM. 2.Şube Nr: 2D/13

buraya ulaştı ve Halep' e sevk ediliyorlar. Şam'daki kampta hastalar için bir hastane oluşturulmuş ve ziyaretim sırasında 50 hasta tedavi görüyordu. Aldığım bilgilere göre kampta ölen yok ve hükümet bütün sürgünlere yiyecek dağıtıyor“²².

Ermenilere yeni gittikleri yerlerde tapulu ev, tarıma elverişli arazi, mesleklerinin icrası için alet, sermaye ve tohumluk verilmiştir. Ayrıca zorunlu göçe tabi tutulan Ermenilerin devlete ve şahıslara olan borçları ertelenmiş ya da tamamen silinmiş ve suçlu ve zanlılar hakkındaki takibat da ertelenmiştir²³.

²² US Archives NARA 867.4016/193, Copy No: 484

²³ Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi: No. 54-A/226; Halaçoğlu, age, s.67-68

OSMANLI DEVLETİNDEKİ ERMENİ SAYISI VE GÖÇ ETTİRİLEN ERMENİLERİN MİKTARI

O dönemde Osmanlı coğrafyasının tamamında ve göç uygulaması yapılan Anadolu topraklarında yaşayan Ermenilerin sayıları²⁴ ile göç ettirilen, göçten muaf tutulan ve göç yerine varan Ermenilerin sayıları²⁵ aşağıda gösterilmiştir:

²⁴ Esat Uras, Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, Türkiye Matbaacılık ve Gazetecilik A.O., Belge Yayınları, İstanbul, 1987, s.136-143

²⁵ Halaçoğlu, age, s. 72-77; Dâhiliye Nezareti Emniyet Umum Müdürlüğü 2. Şube Arşivi 68/71, 68/80-83-84, 68/101, 57/110

GÖÇ ETTİRİLEN VE GÖÇTEN MUAF KALAN ERMENİ SAYISI

OSMANLI COĞRAFYASINDAKİ ERMENİ NÜFUSU: 1.294.851 *
ANADOLU'DAKİ ERMENİ NÜFUS: 736.000**
GÖÇ ETTİRİLEN ERMENİ NÜFUS : 438.758

GÖÇTEN MUAF KALAN HRİSTİYAN ERMENİLER: 204.700
GÖÇTEN MUAF KALAN MÜSLÜMAN ERMENİLER : 95.000

* OSMANLI İMPARATORLUĞU DAHİLİYE NEZARETİ SİCİL
UMUM MÜDÜRLÜĞÜ'NCE YAPILAN 1914 SAYIM RAKAMI

** ZORUNLU GÖÇ YALNIZ ANADOLU'DAKİ ERMENİLERE
UYGULANMIŞTIR

KAYNAKLAR: Alman Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivi: 1A, Türkei 183, Armenien, Bd.37, No. 7122, R.14086
Yusuf Halaçoğlu, "Ermeni Tehciri ve Gerçekler(1914-1918)", TTK Yayınları Sayı 90, Ankara, 2001, s.72-77
BOA, Dahiliye Nezareti Emniyet Umum Müdürlüğü 2. Şube Arşivi 68/71, 68/80-83-84, 68/101

GÖÇ ETTİRİLEN VE YERİNE ULAŞAN ERMENİ MİKTARI

• ANADOLU'DAKİ ERMENİ NÜFUS : 736.000
• GÖÇ ETTİRİLEN ERMENİ NÜFUS : 438.758
• GÖÇ BLG.NE VARAN NÜFUS: 382.148
• ARADAKİ FARK : 56.610*

• +TİFO VE DİZANTERİ'DEN ÖLEN : 25.000-30.000 **
• HALEP, DİYARBAKIR, ERZURUM,
MARDİN VE DERSİM'DE ÇETECİLERİN
KATLETTİĞİ KAYITLI ERMENİLER : 9.500-10.000
• YOLLARDA ÖLEN VE KAÇAN
ERMENİLER 16.500

• ** AYNI DÖNEMDE OSMANLI ORDUSU'NDA
HASTALIKTAN ÖLEN ASKER SAYISI 466.759

KAYNAK : DAHİLİYE NEZARETİ ŞİFRE KALEMİ, NO: 57/110

Halep'teki Amerikan konsolosu Jackson 3 Şubat tarihli sürgün edilenler listesinde 486.000 Ermeni'nin bulunduğunu, 8 Şubat 1916 tarihli raporunda ise göç bölgesinde 500.000 civarında sürgün Ermeni bulunduğunu rapor etmiştir²⁶. Söz konusu rapor Ermenilerin büyük bölümünün göç yerlerine ulaştığını göstermektedir.

Göçler sırasında Ermenilere yapılan saldırılar ya da kötü muamele nedeniyle çok sayıda kişi Divan-ı Harb-i Örfi Mahkemelerinde yargılanmış, yargılananlardan 1397 kişi idam dâhil çeşitli cezalara çarptırılmış²⁷ ve yargılamalar bizzat Talat Paşa tarafından takip edilmiştir. Ancak cezalandırılanlar arasında gerçekten suçlu bulunanlar olduğu gibi İstanbul'un İngilizler tarafından işgalinden sonra Ermeni kilisesinin telkinleriyle cezaya çarptırılan birçok masum insanın bulunduğu gerçeği de dikkatten uzak tutulmamalıdır.

²⁶ Hikmet Özdemir, Kemal Çiçek, Ömer Turan, Ramazan Çalık, Yusuf Halaçoğlu, Ermeniler: Sürgün ve Göç, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2004, s.75; US Archives NARA 867.48/271: Ek 310

²⁷ Süslü, Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı, age, s.147; Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Hazine-i Evrak, Karton 178, Dosya:23

GÖÇÜN DURDURULMASI VE GERİ DÖNÜŞ KARARNAMESİ

Göç sırasında zaman zaman sevkiyatın durdurulduğu da olmuş ve henüz iskân yerlerine varmamış, yani yollarda olan Ermenilerin buldukları vilayet dâhiline yerleştirilmeleri talimatı²⁸ verilmiştir. Bu Ermeniler belgelerde göç yerlerine varmamış olarak görünmektedir.

25 Kasım 1915'ten itibaren vilayetlere gönderilen emirlerle, kış mevsimi dolayısıyla sevkiyatın geçici olarak durdurulduğu bildirilmiştir²⁹. 21 Şubat 1916'da bu emir, Ermeni sevkiyatına son verilmesi şeklinde bütün vilayetlere tebliğ edilmiştir³⁰. Osmanlı Hükümeti, ilk emirden yirmi gün sonra, yani 15 Mart 1916 tarihinde vilayetlere ve sancaklara gönderdiği ikinci bir genel emirle, Ermeni sevkiyatının

²⁸ Halaçoğlu, Ermeni Tehciri ve Gerçekler..., age, s. 81-82

²⁹ Dâhiliye Nezareti Şifre kalemi, Şifre No: 57/273, 58/124, 58/161, 59/123, 60/190

³⁰ Halaçoğlu, Ermeni Tehciri ve Gerçekler..., age, s.81

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra Osmanlı Hükümeti 4 Ocak 1919 tarihinde göçe tabi tutulan Ermenilerden isteyenlerin tekrar eski yerlerine dönmelerine imkân veren bir kararname çıkarmıştır. Ermenilerden dönmek isteyenlerin eski yerlerine nakledilmeleri konusunda ilgili yerlere talimat verilmiş ve gereken tedbirler alınmıştır³².

İçişleri Bakanlığı'nın Ermenilerin geri dönmelerine ilişkin 4 Ocak 1919 tarihli şifre mesajı

³² Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Bab-ı âli Evrak Odası, Şifre No:341055

ERMENİLERİN DÜŞMAN KUVVETLERİYLE İŞBİRLİĞİ

Geri dönüş kararnamesi ile Anadolu topraklarına dönen Ermeniler Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinde bağımsız bir Ermenistan kurma hayali ile bu defa da Fransız işgal kuvvetleriyle işbirliği yapmışlardır. Türk İstiklal Harbi sırasında özellikle Fransızlar tarafından Antep, Maraş ve Adana’da önemli miktarda Ermeni iskân edilmiş; Mısır’a gitmiş bulunan Musa Dağı Ermenilerinden toplanan gençler, “Kıbrıs Monarga Ermeni Lejyonu Kampı’nda” eğitilerek Fransız üniformasıyla Anadolu’ya sevk edilmiştir³³. Ermenilerin Fransız işgal kuvvetlerine sağladığı destek Boghos Nubar Paşa tarafından da şu sözlerle ifade edilmektedir:

“1919 ve 1920’de ise Kemalistler Fransız askerlerine taarruz ettiklerinde, Ermeniler Fransa için savaştılar. Maraş, Haçin, Pozantı ve Sis (Kozan)’de de durum bu idi.

³³ Özdemir “vd.”, agel, s. 141

Fransızlar Antep'i Ermeniler sayesinde geri almayı başarmışlardır. Bu yüzden Ermeniler Kilikya'da Fransa'nın müttefikidirler”³⁴.

**Kıbrıs Monarga Ermeni lejyonu kampında eğitilen
Kayseri/Tomarzalı Ermeniler**

Savaş sırasında Fransız idaresindeki Ermenilerin Anadolu'daki Türk nüfusun yok edilmesi hedefine yöneldiği Rus tarihçi Irandust'un “Kemalist Devrimin İtici Güçleri” adlı eserinde aşağıdaki sözlerle ifade edilmektedir: *“Fransızların oluşturduğu Taşnak'lardan müteşekkil jandarma birlikleri Türk nüfusa karşı kitlesel cinayetlere giriştiler. ... Ermeni*

³⁴ US Archives, NARA; T1192, Roll 4, 860J.01/431; Özdemir “v.d”, age, s. 137

çeteleri sırayla köylerin bütün halkını kılıçtan geçirdi. Türk nüfusunun fiziksel olarak ortadan kaldırılması programı tamamen bilinçli şekilde işgalcilerin yönetiminde yürütüldü”³⁵.

Ermeniler Fransız ordularında olduğu gibi, İngiliz ordularında da Osmanlı Devletine karşı savaşmıştır. Bununla ilgili olarak İngiliz mareşali Allenby, Şam’ın güneyinde Türkler ile yaptığı savaşta, yanında 8.000 Ermeni savaşçının mevcut olduğundan³⁶ bahsetmektedir.

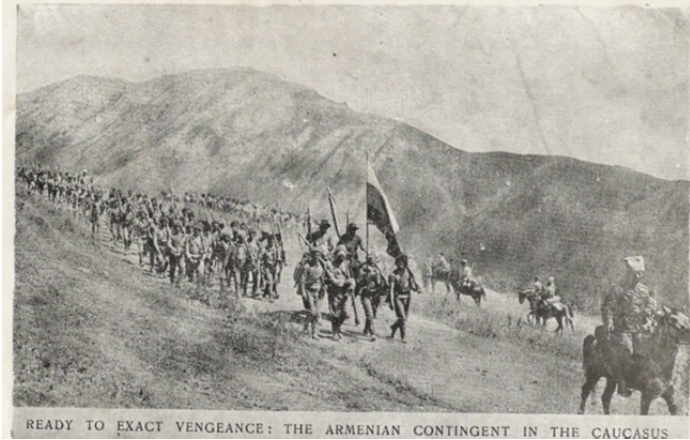
Esasen tarihin hangi döneminde Türklere karşı yapılmış bir savaş varsa, Ermeniler düşman devletin saflarında yer alarak Türklere karşı savaşmış ve sivil Türkleri de katletmiştir: Balkan Savaşları sırasında Antranik Ozanyan komutasında Bulgar Ordusu’nun öncü birlikleri olarak³⁷, 1. Dünya Savaşı’nda Rusların

³⁵ Mehmet Perinçek, “Rus Devlet Arşivlerinden 150 Belgede Ermeni Meselesi”, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2012, s.228, Belge No:100; Irandust, Dvijuşie Sılı Kemalistskoy Revolyutsii, Gosudarstvenoe Izdatelstvo, Moskova,-Leningrad, 1928, s. 67, 69

³⁶ Özdemir ”v.d”, age, s. 140; The New Near East, Volume 6, Nu 7, 31 Ocak 1920, s. 28

³⁷ Suzan Ertürk, I. Balkan Savaşı’nda Bulgar Ordusundaki Anadolu Ermenileri, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies, XII/2 (Kıs 2012), s.121-140

ve İngilizlerin öncü birlikleri olarak, İstiklal Harbi'nde Fransızların öncü birlikleri olarak Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmışlardır. Mondros Mütarekesi'nden sonra ise Karadeniz'de İngiltere ve Yunanistan'ın desteğiyle Rum Pontus Devleti'ni kurmak için isyan eden Rumlarla işbirliği yaparak bölgedeki Türk nüfusunu yok etmeye çalışmışlardır³⁸.

Kafkas cephesinde Rus ordusu önündeki Ermeni öncü birliği

³⁸ Zafer Çakmak, Mondros Mütarekesi Sonrası Ermeni-Rum-Yunan İşbirliği, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 16, Sayı: 2, Elazığ-2006, Sayfa: 403-412

Balkan harbinde Bulgar ordusuna katılan
Antranik Ozanyan komutasındaki Ermeni eteciler

RUS VE ERMENİ DEVLET ADAMLARININ İFADELERİ

Osmanlı Devleti'nin göç kararını almakta haklı olduğu değerlendirilmesi sadece Türklere ait değildir. Ermenilerin düşman ordularına katılarak kendi devletine karşı savaştığına ilişkin yüzlerce resmi rapor bulunmaktadır. Rusya'nın Kafkasya Valisi Kont Varontsov Daşkov'un Rus Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği, aşağıda bir bölümü verilen 6 Şubat 1915 tarihli resmi rapor³⁹ bunlara bir örnektir ve Ermeni ihanetinin boyutlarını göstermesi açısından dikkat çekicidir: *“Zeytun Ermenileri temsilcisi Kafkas orduları karargâhına geldi. Yaklaşık 15.000 Ermeni'nin Türk ordusunun ikmal yollarına saldırmaya hazır olduğunu bildirdi”*.

Birçok yabancı tarihçinin yanı sıra o dönemde yaşayan bazı Ermeni devlet adamları da Osmanlı Devleti'nin aldığı göç kararının haklılığını kabul

³⁹ Perinçek, “Rus Devlet Arşivlerinden 150 Belgede Ermeni Meselesi”, a.g.e, s.141, Belge No: 55; RGVIA Fond 2100, liste 1, dosya 558, yaprak 172

etmektedir. 1918 yılı Temmuz ayında kurulan Ermenistan Devleti'nin ilk başbakanı Ovanes Kaçaznuni tarafından 1923 yılı Nisan ayında Bükreş'te yapılan Taşnaksutyun Partisi'nin toplantısında sunulan ve aşağıda özeti verilen raporda⁴⁰ da Osmanlı Devleti'nin haklılığına vurgu yapılmaktadır:

“1914 kışı ve 1915 yılının ilk ayları, Taşnaksutyun da dâhil olmak üzere, Rusya Ermenileri açısından bir heyecanlanma ve umut dönemiydi. Biz kayıtsız şartsız Rusya'ya yönelmiş durumdaydık. Herhangi bir gerekçe yokken zafer havasına kapılmıştık; sadakatimiz, çalışmalarımız ve yardımlarımız karşılığında Çar Hükümeti'nin Güney Kafkasya Ermenistan'ı ile Türkiye'nin Ermeni eyaletlerinden oluşan Ermenistan'ın bağımsızlığını bize armağan edeceğinden emindik. Aklımız dumanlanmıştı. Biz kendi isteklerimizi başkalarına mal ederek, sorumsuz kişilerin boş sözlerine büyük önem vererek ve kendimize yaptığımız hipnozun etkisiyle

⁴⁰ Türkkiye Ataöv, “An Armenian Source: Hovannes Katchaznoui”, Ankara University Faculty of Political Science, Ankara, 1985, s.3-13

gerçekleri anlayamadık ve hayallere kapıldık. ...Türkler ise ne yaptıklarını biliyorlardı ve bugün pişmanlık duymalarını gerektirecek bir husus bulunmamaktadır”⁴¹.

“The Armenian Revolutionary Federation (Dashnaksoution) Has Noting to Do Any More” adıyla Ermeni İstihbarat Servisi tarafından 1955 yılında bazı bölümleri basılan ve Kaçaznuni’nin raporunun yer aldığı kitap daha sonra içerdiği bilgilerin gerçekleri ortaya koyması nedeniyle Ermenistan’da yasaklanmış ve ayrıca kitabın çeşitli dillerde basılmış olan nüshaları Taşnaklar tarafından Avrupa kütüphanelerinden toplatılmıştır. Kitabın toplatılması 1915’te yaşanan olayların dayandığı gerçekleri dünya kamuoyundan saklanmaya ve suni bir soykırım aldatmacasıyla insanların kandırılmaya çalışıldığını göstermektedir.

⁴¹ Ovanes Kaçaznuni, “Taşnak Partisi’nin Yapacağı Bir Şey Yok”, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005, s.4-5; “The Armenian Revolutionary Federation (Dashnaksoution) Has Noting to Do Any More”, Armenian Information Service”, New York, 1955

MALTA SÜRGÜNLERİ VE İNGİLİZLERİN OSMANLI DEVLETİ ALEYHİNE BELGE BULMA ÇABALARI

İstanbul'un işgalinden sonra İttihat ve Terakki'nin ileri gelenlerini Malta'ya süren İtilaf Devletleri İstanbul ve taşradaki büyükelçilik ve konsolosluklarında görev yapan Ermeni tercümanlar ile İngiliz, Fransız ve Amerikalı tarihçi ve hukukçularını seferber ederek Ermeni iddialarını kanıtlayacak delil arayışı içine girmiştir. Bu kapsamda kendi denetimlerindeki Osmanlı arşivlerine ilave olarak ABD'de, İngiltere'de, Fransa'da, Mısır'da, Irak'ta ve Kafkasya'da yapılan araştırmalar sonunda Osmanlı Devleti'ni suçlayacak en küçük bir belge bile bulamamışlardır.

Nitekim bu husus Washington'daki İngiliz Büyükelçiliği'nden İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na 13 Temmuz 1921'de gönderilen belgede özet olarak şu şekilde bildirilmiştir:

“...Bu durum karşısında ve Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nda mevcut raporlarda Türkler aleyhinde majesteleri Hükümetinin elinde esasen bulunmakta olan bilgiyi teyit etmek amacıyla dahi kullanılabilir nitelikte hiçbir delile rastlanmadığından korkarım ki, bu konuda yeni bir soruşturma yapmak için Amerikan Hükümeti'ne müracaat edilmesinden herhangi bir şey elde etme umudu yoktur. Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nun yakın bir tarihte durumu açıklığa kavuşturmak çaresini görememesinden üzüntü duyuyorum ”⁴² .

Büyükelçi R. C. Craigie

Bunun üzerine İngiliz Dışişleri Bakanlığı, Kraliyet Başsavcılığı'ndan Malta'daki Türkler aleyhine “hukuki bir dava açılmıyorsa siyasi bir dava açılmasını” istemiş, ancak Başsavcılığı ikna edememiştir. İngiliz Kraliyet Başsavcılığı, 21 Temmuz 1921 tarihli bir yazıyla, “eldeki kanıtlarla” Malta'daki Türklerden hiç birinin Ermeni katliamı gerekçesiyle cezalandırılmayacağını İngiliz Hükümeti'ne kesin bir

⁴² British Foreign Office Papers, Public Record Office Nu: 371/6504/E.8515: Craigie, British Chargé d'Affaires et Washington, to Lord Curzon, No:722 of July 13, 1921

dille bildirmiş, bunun üzerine İngiliz Hükümeti, Malta'daki tutuklu Türkleri serbest bırakmak zorunda kalmıştır⁴³.

⁴³ Uluç Gürkan, "Malta Yargılaması, Özgün İngiliz Belgeleriyle" Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014, s.92-104

ABD’NİN ARAŞTIRMA HEYETLERİ

Bu arada ABD Başkanı Wilson’ın emriyle Henry C. King ile Charles R. Crane’den oluşan bir ABD Araştırma Kurulu 15 Nisan 1919’da Osmanlı Devleti’nde araştırma yapmak üzere görevlendirilmiŐtir. King-Crane Kurulu’nun çalıŐmalarının sonuçlanmasını beklemeden BaŐkan Wilson Anadolu’ya AĞustos 1919’un ikinci haftasında General James G. Harbord baŐkanlıĐında 12 kişilik bir Kurul daha gndermiŐtir⁴⁴. ABD heyeti yaptığı incelemelerin sonucunda bölgede meydana gelen olayların Ermenilerin anlattığından tamamen farklı olduğunu tespit etmiştir. Özellikle Erzurum bölgesinde yaşayan Ermenilerle görüŐen Harbord, kendilerine yönelik bir katliam olup olmadığını sormuŐ, Ermeniler böyle bir hadise olmadığını Harbord’ın kafilesindeki Ermeni tercümanlar vasıtasıyla anlatmıŐlardır. Harbord, bölgedeki incelemeleri sırasında Erzurum ve çevresinde Ermenilerin yaptığı Müslüman katliamının

⁴⁴ Nurşen Mazıcı, ”ABD’nin Güney Kafkasya Politikası Olarak Ermenistan Sorunu”, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2005, s.54

kalıntılarını da kendi gözleri ile görmüş ve sadece Hasankale’de 43 Köyün Ermeniler tarafından yerle bir edildiđini⁴⁵ tespit etmiştir.

Ancak Türklerin Ermenilere yönelik katliamı olmadığını, tersine Ermenilerin bölgedeki Türk halkını katlettiğini tespit eden Harbord raporu ve Harbord raporu ile benzer gözlemleri ihtiva eden King-Crane raporu, ABD kamuoyuna duyurulmamış ve gizli tutulmuştur⁴⁶.

⁴⁵ Şenol Kantarcı, “Amerika Birleşik Devletlerinde Ermeniler ve Ermeni Lobisi”, Aktüel yayınları, İstanbul, 2004, s.149-150

⁴⁶ Mazıcı, age, s.56-57

OSMANLI DEVLETİ'NİN ARAŞTIRMA HEYETİ TEKLİFİ

Osmanlı hükümeti 13 Şubat 1919'da zorunlu göçün soruşturulması ve nedenlerinin tespiti amacıyla ikişer kişiden oluşan tarafsız bir komisyon kurulması için İsveç, Hollanda, İspanya ve Danimarka hükümetlerine bir nota vermiş, ancak bu devletler 6 Mayıs 1919'da verdikleri cevaplarda teklifi reddetmişlerdir⁴⁷.

⁴⁷ Osmanlı Arşivi, Hariciye Nezareti, Mütareke, No: 43/17 (EK-XX)

TÜRK-ERMENİ UZLAŞTIRMA KOMİTESİ VE TÜRK-ERMENİ PLATFORMU ÇALIŞMALARI

ABD, Rusya ve AB'nin Türkiye ile Ermenistan'ı uzlaştırma çabaları kapsamında 9 Temmuz 2001'de iki ülke arasında Türk-Ermeni Uzlaştırma Komitesi (TARC) teşkil edilmiştir. Komite 11 Aralık 2001'de Ermeni temsilcilerin ortak bir bildirge yayınlarak ayrılımlarıyla dağılmış⁴⁸, daha sonra tekrar teşkil edilerek çalışmalarına devam etmiştir. Ancak çalışmalarda beklenen ilerleme sağlanamayınca komite çalışmaları 2003'te sona ermiştir.

Takip eden süreçte Viyana Türk-Ermeni Platformu (VAT) kurulmuş ve Temmuz 2004'te Türk ve Ermeni tarafları üzerinde bilimsel araştırmalar yapılmak üzere belge değişimine başlamıştır.

Bu kapsamda Türk tarafı Amerikan, Alman, Fransız ve Avusturya arşivlerinden alınan 99 belgeyi

⁴⁸ Kamer Kasım, Turkish-Armenian Reconciliation Commission: Missed Opportunity, Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 4, Aralık 2001, Ocak-Şubat 2002

Ermeni tarafına vermiş, Ermeni tarafı toplantıya gelmeyince Ermeni tarafına ait belgeler Artam Ohancanyan tarafından Türk Heyeti'ne iletilmiştir⁴⁹.

Türk tarafı 31 Aralık 2004'e kadar karşılıklı olarak 80 belgenin daha teatisini teklif etmiş ve 2005'in ilk yarısında toplantı yapılması kararı alınmıştır. Ekim 2005'te Ermeni tarafı "Osmanlıca belgeleri çevirmediği için" ek süre istemiş, Türk tarafı belgelerin tercümelerini vermeyi teklif etmiş⁵⁰, Ermeni tarafı bu teklife cevap dahi vermemiş ve süreç Ermenilerin olumsuz tutumu nedeniyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

⁴⁹ İnanç Atılğan - Garabet Moundjian, "Archival Documents of the Viennese Armenian-Turkish Platform", Bentley University Academic CENTER, Los Angeles, California, 2009, s.22-23

⁵⁰ Diplomatik Gözlem: <http://www.diplomatikgozlem.com/TR/belge/1-6082>, Erişim: 2 Şubat 2010

ERMENİLER TARAFINDAN ÜRETİLEN SAHTE BELGE VE RESİMLER

Ermenilerin soykırım iddialarını kanıtlayabilmek için sıkça başvurdukları yöntemlerden biri de sahte belge ve resim üretimidir.

Ermenilerin bu konudaki ilk icraatları ABD'nin İstanbul Büyükelçisi Henry Morgenthau'nun tercümanı Arşak Şimavonyan ile kâtibisi Agop Andonyan tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu ikili hayal mahsulü olayları olmuş gibi gösteren birtakım düzmece raporlar kaleme alarak büyükelçiye verirler. Görev süresinde karayoluyla İstanbul'un dışına bile çıkmayan ve meydana gelen olayları bu iki Ermeni'nin verdiği raporlarla izleyen Morgenthau Ermeni tercümanının ve kâtibinin yazdığı Anadolu Ermenilerine ilişkin düzmece raporları ABD Dışişlerine gönderir. Daha sonra bu raporlar "Ambassador Morgenthau's Story (Büyükelçi Morgenthau'nun Öyküsü)" adıyla basılmış ve Ermeniler tarafından soykırım delili olarak kullanılmaya başlanmıştır. Kitap esasen Morgenthau

tarafından değil, 15.000 Dolar karşılığında Burton J. Hendrick tarafından kaleme alınmıştır⁵¹. Kitapta yazılanlar ile Morgenthau'ın kendi tuttuğu “Günlük Hatıra Defteri” karşılaştırılınca kitapta yer alan saptırmalar ve sahtecilik açıkça ortaya çıkmaktadır. Heath Lowry kitapta yer alan bilgilerin gerçekleri nasıl saptırdığını “The Story Behind Ambassador Morgenthau's Story (Büyükelçi Morgenthau'ın Hikâyesinin Perde Arkası)” adlı kitabında detaylı olarak anlatmaktadır⁵².

Sahteciliğin bir diğer örneği Halep'te yaşadığı iddia edilen Naim adlı bir Türk memurunun sözde hatıralarına dayanarak Aram Andonyan tarafından kaleme alınan “Naim Beyin Hatıraları” adlı kitaptır. Kitapta Talat Paşaya ait olduğu iddia edilen telgrafların tamamının sahte olduğu ortaya çıkmıştır⁵³. Belgelerde yer alan ve Halep Valisi Mustafa Abdülhalik beye ait olduğu iddia edilen imzanın sahte olmasının yanı sıra o tarihte Halep Valisi Mustafa Abdülhalik Bey değil Bekir Sami Beydir. Ermeniler tarafından üretilen

⁵¹ Şükrü Server Aya, “Preposterous Paradoxes of Ambassador Morgenthau”, Belfast, 2013, s. 11-15-182

⁵² Heath Lowry, “The story Behind Ambassador Morgenthau's Story, The Isis Press, İstanbul, 1990

⁵³ Guenter Lewy, “Ermeni Sorununu Yeniden Tartışmak”, Ermeni Araştırmaları, Sayı 18, Ankara, Yaz 2005

belge miladi ve Rumi takvim farkına dikkat edilmeden üretildiğinden belgedeki tarih ve sayı Osmanlı arşiv sistemindeki numaralandırma sistemine uymamaktadır. Örneğın belgede yer alan tarihe göre 502'den sonra numara alması gereken bir belgeye 1181 sıra numarası verilmiştir. Verilen sıra numarasında ise Sina çölünde artezyen kuyusu açılması ile ilgili gerçek belge bulunmaktadır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin yazışmalarında resmi başlıklı kâğıt kullanıldığı halde Andonyan belgeleri çizgili okul kâğıdına yazılmıştır ve o dönemde Halep vilayetinde Naim adlı bir Türk memurun yaşadığına dair kayda da rastlanmamıştır⁵⁴. Diğer yandan Ermeniler tarafından üretilen bu belgelerde kullanılan Türkçe, dil ve gramer bakımından bozuktur ve Osmanlı yetkililerinin kullanması mümkün olmayan ifadelerle doludur⁵⁵. Hollandalı tarihçi Erik Zürcher, Michael M. Gunter, Andrew Mango gibi yabancılar da Andonyan belgelerinin sahte olduğunu kabul etmektedir⁵⁶.

⁵⁴ Şınasi Orel and Süreyya Yuca, “The Talat Pasha Telegrams, Historical Fact or Armenian Fiction?”, Nicosia, 1983

⁵⁵ Orly Saldırısı Davası (19 Şubat-2 Mart 1985), Şahit ve Avukat beyanları, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, 1985, s.42

⁵⁶ Erick Jan Zürcher, “Turkey: A Modern History”, London, 1997, s. 121

Ermeniler belge sahteciliğini Hitler üzerinden de sürdürmüş ve Hitler'in 2. Dünya Harbi'ni başlatan 1 Eylül 1939'daki Polonya saldırısından bir hafta önce Obersalzberg'te Alman generallerine Alman dilinde yaptığı konuşmadaki sözlerinin İngilizce çevirisine konuşma metninde bulunmayan "Ermenilerle ilgili" ekleme yapmıştır. Hitler konuşmasında "ölüm kıtalarına Polonyalıları çoluk-çocuk, genç-ihhtiyar ortadan kaldırma emri verdim" demiş ve Ermenilerin iddiasına göre sözlerine devamla "zaten Ermenileri kim hatırlıyor ki" ifadesini kullanmıştır. Oysa Hitler'in yaptığı konuşmanın orijinal metninde Ermenilerle ilgili böyle bir ifade yoktur⁵⁷. Nitekim savaştan sonra savaş suçlularının yargılandığı Nürnberg mahkemesi Hitler'in bu konuşma metnini USA-29 ve USA-30 biçiminde numaralayıp onaylamıştır. Ancak bu metinlerde Hitler'in sarf ettiği iddia edilen Ermenilere ait cümle yer almamaktadır⁵⁸.

Sahte belge üretiminde Mustafa Kemal Atatürk'ü de kullanmaya çalışan Ermeniler, Fransız yazar Paul

⁵⁷ Türkaya Ataöv, "Hitler and the Armenian Question", Ankara University Faculty of Political Science, Ankara, 1984, s.3-11

⁵⁸ Orly Saldırısı Davası (19 Şubat-2 Mart 1985), Şahit ve Avukat beyanları, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, 1985, s. 46

du Veou'nun bir kitabına dayanarak Mustafa Kemal Atatürk'ün 27 Ocak 1920 tarihinde İstanbul'da Divan-ı Harb-i Örfi' de şahitlik yaptığını ve Türklerin Ermenileri katlettiğini söylediğini öne sürmektedir.

Fransız yazar Paul du Veou; muhtemelen İstanbul'un işgal altında bulunduğu 1919-1920'de itilaf devletlerinin denetiminde Ermenilerce Fransızca olarak çıkartılan Le Bosphore ve La Renaissance gazetelerinde "Declaration de Mustafa Kemal" ismiyle yayınlanmış olan gerçek dışı haberlerden etkilenerek ve doğru olup olmadığını tahkik etmeden bu bilgileri kitabının dipnotuna koymuş, bu bilgi daha sonra Ermeni papazı Jean Nasliyan tarafından da kullanılmıştır.

Ermeni papaz Naslian, Mustafa Kemal'i daha sonra kurulacak mahkeme üyesi olan “Nemrud Mustafa Paşa Divan-ı Harbi” adıyla anılan “Süleymaniyeli Mustafa Paşa” ile karıştırmıştır. Adı geçen Papazın kitabı basılmadan önce, Ermeni yazarı Guerguerian durumu öğrenip söz konusu ifadenin bir hata olduğunu kendisine hatırlatmış ve bu ifadenin kitaptan çıkarılması gerektiğini bildirilmişse de bu

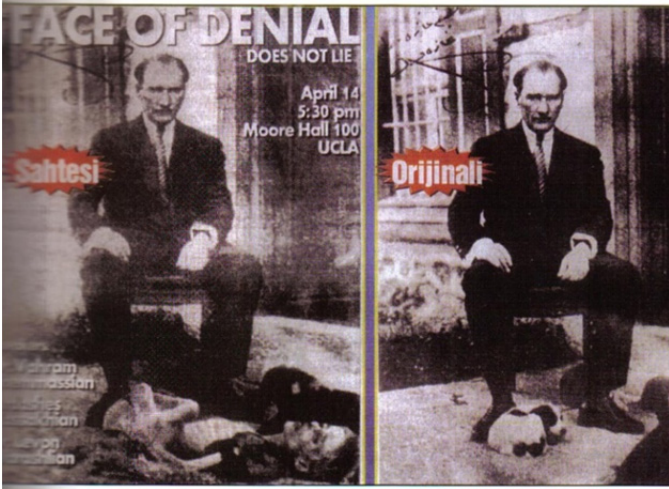
yapılmamıştır⁵⁹. Nitekim Boston’da yayımlanan “The Armenian Review” adlı Ermeni dergisi de 1982 yılının sonbahar nüshasında yer alan James Tashjian imzalı makalede Atatürk’ün böyle bir açıklaması bulunmadığını kabul etmek zorunda kalmıştır. Makalenin başlığı “Atatürk’e Yanlışlıkla Atfedilen Beyan” adını taşımaktadır⁶⁰. Ancak Ermeniler bu sözlerin Atatürk’e ait olduğu iddiasını konunun bilinmediği ortamlarda sürdürmeye devam etmektedir.

Atatürk’e ait olmayan sözleri Atatürk’ün sözleriymiş gibi sunan Ermeniler 2005 yılında Atatürk üzerinden bir sahteciliğe daha imza atmıştır. California eyaletinin UCLA Üniversitesinde soykırım konulu bir panel düzenleyen ABD Ermenileri konferans posterinde Atatürk’ü bir cesedin önünde poz verirken gösteren bir resim sergilemiştir. Mustafa Kemal Atatürk’ün eşi Latife Hanıma gönderdiği orijinal kartpostal üzerinde Atatürk’ün ayakları önündeki köpek yavruları resimden çıkarılarak köpeklerin yerine bir çocuk cesedi fotoğrafı yerleştirilmek suretiyle

⁵⁹ Şenol Kantarcı, “Ermenilerce Atatürk’e Atfedilen Sözler ve Divan-ı Harb-i Örfi ile Ermeni Teröristleri Tarafından Şehit Edilenlere Atatürk’ün Gösterdiği İlgisi”, Ermeni Araştırmaları Dergisi, Sayı: 4, s. 92-121, Ankara, 2002

⁶⁰ Orly Saldırısı Davası, age, s.47

Atatürk soykırımcı olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Fotoğrafin orijinali ile sahtesi aşağıda yan yana gösterilmiştir:

Ermenilerin fotoğraflar üzerinden sahte resim üretmelerine bir diğer örnek de Oxford Üniversitesi'nce 2005 yılında basılan Donald Bloxham'ın "The Great Game of Genocide, Imperialism, Nationalism and the Destruction of the Ottoman Armenians (Büyük Soykırım Oyunu, Milliyetçilik ve Osmanlı Ermenilerinin Yok edilişi)" adlı kitabında yer almıştır. Erivan'daki Soykırım Müzesi'nde de sergilenen ve St. Lazar Mkhitarian koleksiyonuna ait olduğu belirtilen

aşağıdaki fotoğrafın altında “*Türk resmi görevlisi açlıktan ölmek üzere olan Ermeni çocuklara ekmek göstererek alay ediyor*” ifadesi yer almaktadır.

Bilkent Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü’nde ders veren, Avustralyalı tarihçi Prof. Dr. Jeremy Salt fotoğrafta Osmanlı memuru olarak sunulan kişinin o dönemde kullanılan yakasız gömlek ve fes yerine ceket giyip, kravat takmasından ve fotoğrafta yer alan kişilerin vücut azalarının orantısızlığından şüphelenerek fotoğrafı bir laboratuvarında uzmanlara inceletmiştir.

Fotoğraf laboratuvarında fotoğrafın pikselleri 2400 kez büyütülünce fotoğrafın birçok yerden alınmış parçaların birleştirilmesi ile oluştuğu ve fotoğrafın sahte olduğu uzmanlar tarafından tespit edilmiştir.

Prof. Salt konuyu İngiltere Türk Dernekleri Federasyonu’na taşıyınca Federasyonun Genel Koordinatörü ve “Asılsız İddialarla Mücadele Komitesi” Başkanı Servet Hassan, 19 Ekim 2009’da Oxford Yayınları Tarih Editörü Christopher Wheeler’a bir şikâyet mektubu göndermiştir. Wheeler 2 Kasım’da gönderdiği cevapta; hata yaptıklarını, birkaç parçadan oluşan fotoğrafın fotomontajla bir araya getirildiğinin anlaşıldığını, yani fotoğrafın sahte olduğunu kabul

etmiş ve ellerinde bulunan kitabın stoklarını imha ettiklerini bildirmiştir. Ancak bu kitap başta İngiltere olmak üzere dünyadaki birçok ülke kütüphanesine dağıtılmıştır ve okuyucuya sunulmaya devam edilmektedir.

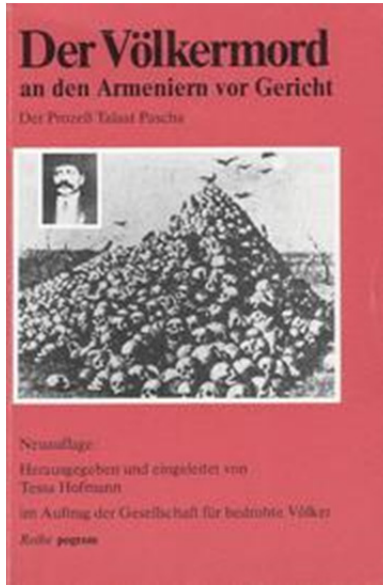

Ermeniler sahte resim montaj faaliyetlerini basılı kitaplar üzerinde de sürdürmektedir. Aşağıda gösterilen, “Der Völkermord an den Armeniern vor Gericht” (Ermeni Kıyımı Mahkeme Önünde) adlı kitapta kullanılan ve üst üste yığılmış kurukafalardan oluşan resmin sol üst köşesine Talat Paşa’nın resmi konularak “bu masum insanları Talat Paşa katletti” imajı verilmeye çalışılmaktadır. Kitabın iç kapağının arka sayfasına ise; “*Kitabın üzerindeki fotoğrafın*

1916/1917 yıllarında Batı Anadolu'daki kurukafalar piramitlerini yani Türk barbarlığını gösterdiğinden hiç kuşku duyulmaz” ifadesi yazılıdır.

Oysa resmin Ermenilerle hiçbir ilgisi yoktur. Halen Moskova'da, Tretyakov Devlet Galerisi'nde sergilenmekte olan resim Rus ressam Vasili Vasilyeviç Vereşçagin'in 1871 yılında yaptığı “The Apotheosis of War (Savaşın Tanrılaştırılması) adını verdiği tablosudur⁶¹ ve tablo Ermeni göçünden 44 sene önce yapılmıştır. Aynı montaj resim, Tessa Hofmann tarafından hazırlanan, Talât Paşa ile ilgili mahkeme tutanaklarının yer aldığı “Der Prozess Talaat Pascha” adlı kitapta da kullanılmıştır. Yani Ermeniler tarafından üretilen sahte belge ve resimleri, belgelerin sahte olup olmadığını araştırmadan ya da bilerek Ermeni tezlerine destek olanlar da kullanmaktadır.

⁶¹ Ataöv, Türkkaya, An Armenian Falsification, Sevinç Matbaası, Ankara, 1985, s. 16-19

The Apotheosis of War/ Vasili Vasilyevič Vereşçagin

Ermenilerin belgeler üzerinde yaptıkları sahteciliğin bir diğer şekli kendi katlettikleri Türklerin resimlerinin Türklerin katlettiği Ermeniler şeklinde gösterilmesidir. New York'ta Rusça yayımlanan "V Novom Svete" gazetesinde, Eduard Pariyants isimli bir Ermeni, Hocalı soykırımında öldürülen Türk çocuklarının resimlerini, 1915 yılı sözde Ermeni soykırımı kurbanları olarak göstermiştir. APA Ajansının haberine göre, bu gerçeği Florida'da yaşayan ve Ermeni terörüyle ilgili bazı kitaplar yazan Felix Tzertvadze ortaya çıkarmıştır. Söz konusu resimleri görünce Hocalı soykırımı kurbanlarını hemen tanıyan Tzertvadze, Azerbaycan devlet kurumlarına ve Diaspora teşkilatlarına başvuruda bulunarak durumu bildirmiştir⁶². Buna benzer bir olay daha önce Almanya'da düzenlenen bir sergide de yaşanmıştır ve Erivan'daki soykırım müzesinde de bu tür resimler sergilenmektedir.

⁶² T.C. Başbakanlık Basın yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü ; "Bir Ermeni Sahtekârlığı Daha", Gün Seher Gazetesi, Bakü, 30 Ekim 2007

1912-1922 YILLARI ARASINDA DOĞU ANADOLU'DAKİ 4 VİLAYETTE KATLEDİLEN TÜRKLERİN SAYISI

Amerikalı tarihçi Prof. Dr. Justin McCarthy'nin tespitlerine göre 1912-1922 yılları arasında Anadolu'daki Müslüman nüfusun %18' i (2.500.000) hayatını kaybetmiştir. Türkiye'nin yalnızca doğu vilayetlerinde öldürülen Türklerin sayısı 1.189.132 kişi olup bunların illere göre dağılımı şu şekildedir⁶³ :

⁶³ Justin McCarthy, “Ölüm ve Sürgün”, Çeviren: Fatma Sarıkaya, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s.265; Haluk Selvi, Geçmişten Günümüze Ermeni Sorunu ve Avrupa, Sakarya Üniversitesi Türk-Ermeni İlişkileri Araştırma Merkezi Yayını, Sakarya, 2006, s.102

VİLAYET*	KATLEDİLEN NÜFUS	KATLEDİLEN NÜFUS ORANI
VAN	194.167	% 62
BİTLİS	169.248	% 42
ERZURUM	248.695	% 31
DİYARBAKIR	158.043	% 26
MAMURAT-İL AZİZ	89.310	% 16
SİVAS	186.413	% 15
HALEP	50.838	% 9
ADANA	42.511	% 7
TRABZON	49.907	% 4
TOPLAM	1.189.132	% 24

* Çizelgedeki vilayetler günümüz siyasi hudutlarına göre 19 ilimizi kapsamaktadır.

McCarthy tarafından verilen rakamlar incelendiğinde Erzurum vilayetinde Müslüman halkın %31'inin, Bitlis vilayetinde %42'sinin, Van vilayetinde ise % 62'sinin katledildiği ortaya çıkmaktadır. Prof. Dr. Justin McCarthy Türk ve Müslüman halkın kayıplarını hesaplama yöntemini

açıklarken “*abartmalı hesaplamalara dayandığım yolunda eleştirilere fırsat vermemek için daima kendi tezimin aleyhine olacak sayıları esas tutmak ilkesini kabullendiğimden metinde verdiğim, Müslümanların ölüm telefatına ilişkin sayıların, gerçek ölüm telefatına göre düşük kaldığı varsayılabilir*”⁶⁴ ifadesini kullanmaktadır.

Türkiye coğrafyasındaki katliamın yanı sıra, Trans Kafkasya’da Bakü, Gence, Tiflis, Kutaisi, Kars ve Revan(Erivan) bölgelerinde de 413.000 Türk ve Müslüman katledilmiştir. 1912-1922 yılları arasında Anadolu coğrafyasında katledilen 1.189.132 kişiye, Trans Kafkasya’da katledilen 413.000 kişi eklendiğinde katledilen Türk ve Müslümanların sayısı 1.602.132’ye ulaşmaktadır⁶⁵. Üstelik katledilen Türklerin durumu zorunlu göç sırasında hayatını kaybeden Ermenilerin durumundan çok farklıdır. Ermenilerden ölenlerin çok büyük bir bölümü salgın hastalıklar ve yol şartları gibi sebeplerle hayatını kaybederken, Ermeniler tarafından katledilen Türkler

⁶⁴ McCarthy, age, s. 380

⁶⁵ McCarthy, age, s. 257

ırkçı bir saldırının kurbanı olarak ağır işkenceler altında yok edilmiştir⁶⁶.

Kars'ta Ermeni'ler tarafından ayakları başlarına bağlanarak katledilen Türk'ler

⁶⁶ Enver Konukçu, “Ermenilerin Yeşilyayla’daki Türk Soykırımı (11-12 Mart 1918)”, Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü Yayını No: 674, Ankara, 1990, s.18-26- 54-57-68-91-93

ERMENİ KATLIAMINDAN KAÇMAK İÇİN GÖÇ ETMEK ZORUNDA KALAN TÜRKLER

Katledilenlerin yanı sıra Ermeni zulmüne maruz kalan yörelerin Türk nüfusunun önemli bir bölümü de katliamdan kurtulabilmek için topraklarını terk etmek zorunda kalmış ve mülteci durumuna düşürülmüştür. Prof. Dr. Justin McCarthy'nin nüfus istatistiklerinden yaptığı tespitlere göre göç etmek zorunda kalan Türklerin bölgelere göre durumu aşağıdaki tabloda gösterilmiştir⁶⁷:

⁶⁷ McCarthy, age, s. 257

BULUNDUĞU BÖLGE	GÖÇ ETTİĞİ YER	GÖÇ EDEN NÜFUS
TRABZON-ERZURUM'UN DOĞUSU	SAMSUN	79.100
ERZURUM	SİVAS	300.000
ERZURUM'UN DOĞUSU-GÜNEYİ VE VAN	MAMURAT-ÜL AZİZ	80.000
VAN-BİTLİS	DİYARBAKIR	200.000
ARA TOPLAM		659.100
ÇEŞİTLİ BÖLGELERDEN	DİĞER İLLERE	43.800
GENEL TOPLAM		702.900

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Arşivleri Genel Müdürlüğü Arşivindeki 7 Haziran 1919 tarihli belgede ise; “Erzurum, Trabzon, Bitlis, Van vilâyetleriyle Erzincan sancağı halkından bir milyonu geçen sayıda Türk ve Müslümanın her türlü sağlık ve hayat şartlarından ve devletin desteğinden mahrum olarak iç bölgelere doğru göçmek mecburiyetinde kaldığı, her geçen gün şiddetlenen saldırılar ve göçler sonucunda

mültecilerden 701.166 kişinin öldüğü, bu miktarın hükümetin resmî kayıtlarına dayandığı, resmî kayıt dışında kalan tahminen 300.000'e yakın Müslüman nüfus da ilave edildiğinde yukarıda belirtilen dört vilâyetle bir sancak halkından göçler sırasında ölenlerin sayısının bir milyona ulaştığı” belirtilmektedir⁶⁸.

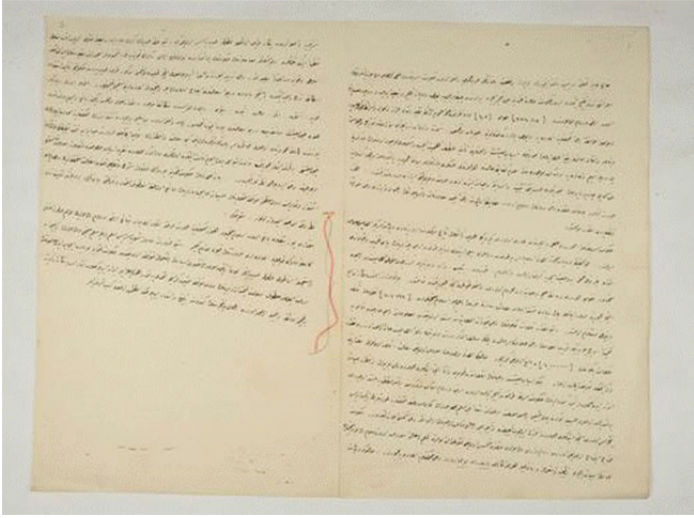
Dikkat edilirse belgede sadece 4 vilayet ile bir sancak halkından göç edenler hakkında bilgi verilmektedir. Bunlara diğer doğu vilayetlerinden göç edenler de eklendiğinde göç edenlerin sayısı 1,5 milyonu aşmaktadır. Nitekim Tasvir-i Efkâr Gazetesi'nin 11 Mayıs 1919 tarihli nüshasında Ermenilerin öncülük ettiği Rus ordusunun istilasına uğrayan vilayetlerden göç eden Türklerin sayısı 1.604.031 kişi olarak verilmiş⁶⁹ ve bunlardan 701.166 Türk'ün Ermeni zulmü ve Rus istilasından kaçarken hayatını kaybettiği kaydedilmiştir. Bu belgede verilen

⁶⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Hariciye Nezareti Siyasi Kısmı: 2487/10, 8 N.1337 (7 Haziran 1919)

⁶⁹ Ömer Lütfi Taşcıoğlu, ” Belgelere Göre Türk-Ermeni İlişkilerinde Katliam ve Soykırım İddiaları”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 24 Haziran 2014, s.276-277; Tuncay Öğün, “Unutulmuş Bir Göç Trajedisi Vilayat-ı Şarkiye Mültecileri (1915-1923)”, Babil Yayıncılık, Ankara, 2004, s. 37; “Müslüman Muhacirler”, Tasvir-i Efkâr, 11 Mayıs 1919, s.2

Türklerin kayıpları yukarıda belirtilen Başbakanlık Arşivleri Genel Müdürlüğü Arşivindeki 7 Haziran 1919 tarihli belgede geçen miktarlarla birebir örtüşmekte ve göç etmek zorunda kalan miktar bölgedeki Müslüman nüfusun %69,5'ini oluşturmaktadır. Ancak bu miktarlar sadece göç sırasında hayatını kaybeden Türklerin sayısıdır. Bu rakama Ermeniler tarafından buldukları bölgelerde katledilen ve Osmanlı belgelerinde katil ve maktullerin kimlik bilgileri ile katledilme şekilleri ayrıntılı olarak verilmiş olan 518.105 Türk ve Kafkasya'da katledilen 413.000 Türk ve Müslüman da eklendiğinde Ermeniler tarafından katledilen Türk ve Müslüman sayısı 1.931.105'e ulaşmaktadır⁷⁰.

⁷⁰ Ömer Lütfi Taşcıoğlu, Türk-Ermeni İlişkilerinde Tarihi, Siyasi ve Hukuki Gerçekler, Nobel Akademik Yayınları, Ankara, 2015, s.347

Başbakanlık Osmanlı Arşivlerindeki 7 Haziran 1919 tarihli belge

Nitekim ABD eski Başkanı Reagan'ın hukuk danışmanı olan Bruce Fein : *“Beyaz Saray 1981 yılında araştırma yaptı, Ermenilerin 2 milyonun üzerinde Türk'ü katlettiği ortaya çıktı. İşgalden kaçmak ve katliamdan kurtulmak için topraklarından göç etmek zorunda kalan Türkleri de eklediğimizde 1. Dünya Savaşındaki Türk kaybı 2.400.000 kişiye ulaşmaktadır. Ermeniler, kendi arşivlerini açmıyor, çünkü bu gerçeğin ortaya çıkmasını istemiyor. ... Burada asıl önemli konu, Ermenilerin ihanetidir.*

Osmanlı kendisini savundu. Özellikle ABD’de yaşayan Ermeniler, soykırım yalanı ile büyük menfaat sağlıyor. ABD yönetimi de büyük paralar döndüğü için Ermenileri karşısına almak istemiyor. Ermeniler ısrarla kendi arşivlerini açmıyor. Çünkü yıllardır soykırım yalanı ile dönen getirimi kaybetmek istemiyorlar. Arşivler açıldığı anda gerçek ortaya çıkacak...⁷¹” ifadeleri ile yukarıdaki rakamların da üzerinde Türk’ün 1. Dünya Savaşı yıllarında Ermeniler tarafından katledildiğini açıklamıştır.

⁷¹ Bruce Fein , “Lies, Damn Lies and Armenian Deaths”, Huffpost World, June 4, 2009

TÜRK VE ERMENİ KAYIPLARININ KARŞILAŞTIRILMASI VE ERMENİSTAN'IN TOPRAK HEDEFİ

1. Dünya savaşı yıllarında zorunlu göçe tabi tutulan Ermenilerle, Ermeni katliamı ve Rus işgali nedeniyle topraklarını terk etmek zorunda kalan Türk ve Müslümanların kayıpları mukayese edildiğinde aşağıdaki tablo ortaya çıkmaktadır:

ERMENİLERİN KAYIPLARI	
PAPAZ VAHAN VARDAPET'E GÖRE	280.000
KARA SCHEMSI'YE GÖRE	250.000
OSMANLI DEVLETİ ARŞİV BELGELERİNE GÖRE	56.610
TÜRK VE MÜSLÜMANLARIN KAYIPLARI	
BRUCE FEIN'E GÖRE	2.400.000
KARA SCHEMSI'YE GÖRE	2.000.000
JUSTIN MCCARTHY'YE GÖRE	1.602.132*
OSMANLI DEVLETİ ARŞİV BELGELERİNE GÖRE	1.931.105**

* Bu miktarın 413.000'i Kafkasya'da katledilen Türk ve Müslümanların sayısıdır.

** Bu miktarın 1.000.000'u Rus işgali ve Ermeni zulmünden kaçarken yollarda hayatını kaybeden, 518.105'i Ermeniler tarafından buldukları bölgelerde katledildiği belgelenen, 413.000'i ise Kafkasya'da katledilen Türk ve Müslümanların sayısıdır.

Yukarıda belgeleriyle ortaya konulan bütün bu bilgiler sonucunda 1. Dünya Savaşı yılları ve sonrasında zorunlu göç sırasında hayatını kaybeden Ermenilerden çok daha fazla sayıda Türkün ve Müslümanın savaş, göçler ve Ermeni katliamları nedeniyle hayatını kaybettiği ortaya çıkmaktadır. Ancak mağdur edebiyatı yapmakta oldukça başarılı olan Ermeniler 1. Dünya Savaşı'ndaki kayıplarını her yıl arttırmakta, Ermeni iddiaları konusunda Parlamentolarında karar alan ülkeler de Ermeni rakamlarını esas almaktadır.

Bu konuda Prof. Dr. Justin McCarthy o dönemde Anadolu'da yaşayan Ermenilerin sayısının 750.000 kadar olduğunu belirterek, bunların büyük bir kısmının daha savaş çıkmadan başka ülkelere göç ettiğini, bunların yok sayılması ve Türklerin Anadolu'da yaşayan Ermenilerin tamamını katlettiğinin varsayılması halinde bile Türklerin iddia edildiği gibi 1.500.000 Ermeni'yi katledebilmesi için her bir Ermeni'yi 2 kez öldürmesi gerektiğini, bunun ise imkânsız olduğunu⁷² söylemektedir.

⁷² Justin McCarthy, "Turkish-Armenian Relations", TASAM 3. Dünya Türk Forumu, Trakya Üniversitesi, Edirne, 29 Mayıs 2014

Ermeniler Türk katliamına 1. Dünya Savaşı'ndan sonra da devam etmiştir. 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesiyle Türk ordusunun 1914 sınırlarına çekilmesini fırsat bilen Ermeniler Kars ve civarındaki 38 köyü yakıp yıkmış ve 14.620 kişiyi katletmiştir. Ermenilerin Sarıkamış bölgesinde 11.000 Türk'ü daha katletmesi üzerine TBMM seferberlik ilan etmiştir. Kâzım Karabekir Paşa komutasındaki Türk ordusu kısa sürede Sarıkamış, Kars ve 7 Kasım'da Gümrü'yü almış ve Ermenilerin "ateş kes" talebi üzerine Ermenistan'la 3 Aralık 1920'de "Gümrü Barış Anlaşması" imzalanmıştır.

Sakarya zaferinden sonra ise Sovyet Rusya'nın aracılığıyla Sovyet Cumhuriyetleri olan Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan ile TBMM Hükümeti arasında 13 Ekim 1921'de Kars Antlaşması imzalanmış ve daha önce 16 Mart 1921'de Türkiye Cumhuriyeti ile Sovyet Rusya arasında imzalanmış olan Moskova Antlaşması'nın üç Sovyet Cumhuriyeti için de geçerli olduğu kabul edilmiştir. Ancak Ermenistan Parlamentosu 6 Aralık 1989'da Türkiye'nin Ermenistan ile mevcut sınırının çizildiği 16 Mart 1921 tarihli Moskova Anlaşması'nı fesih kararı olarak Türkiye-Ermenistan sınırını kabul etmediğini ilan etmiştir.

Ermeniler halen Türk sınırlarını tanımamakta ve Bağımsızlık Bildirgesi'nde Türkiye'nin 19 ilini Batı Ermenistan adıyla Ermenistan hudutları içinde göstermektedir. Ermenistan Anayasası'nda başlangıç bölümünde "Ermeni halkı, Ermenistan Bağımsızlık Bildirgesi'ni, Ermenistan Devleti'nin ve Ermeni milli ruhunun temel ilkeleri olarak kabul eder " ifadesi bulunmakta, 13. maddesinde ise "Ermenistan Cumhuriyeti'nin armasının Ağrı Dağı ve Nuh'un gemisi ile dört Ermeni Krallığının armasından meydana geldiği" ifadesi yer almaktadır⁷³.

⁷³ Constitution of Republic of Armenia, Administration of the President of the Republic of Armenia 26 Baghramian Avenue, Yerevan,
<http://www.president.am/library/constitution/eng/?chapter=9>

ERMENİLERİN TÜRK DİPLOMATLARINA SUİKASTLARI

Zorunlu göçten 10 yıl önce II. Abdülhamit suikastıyla Türk devlet adamlarını katletme yolundaki girişimlerini başlatan ve daha sonra Talat Paşa, Sait Halim Paşa, Bahattin Şakir, Cemal Azmi, Cemal Paşa ve Enver Paşa'yı katleden ve Atatürk'e yönelik suikast girişiminde de bulunan Ermeniler 1973 yılından sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin dış temsilciliklerinde görev yapan diplomatlarını ve diğer Türk görevlilerini hedef alan 110 terör saldırısı daha gerçekleştirmiştir.

27 Ocak 1973 tarihinde Türkiye'nin Los Angeles Başkonsolosu Mehmet Baydar ile Konsolos Bahadır Demir'in ABD'nin Kaliforniya Eyaleti'nin Santa Barbara şehrinde yaşlı bir Ermeni tarafından katledilmesiyle başlayan söz konusu süreçte Ermeniler tarafından 21 ülkenin 38 şehrinde yapılan saldırılarda 42 Türk ile dört yabancı hayatını kaybetmiş, 15 Türk ile 66 yabancı da yaralanmıştır.

Ermeniler tarafından katledilen Türk diplomatlar ve yakınları

ERMENİLERİN YABANCI PARLAMENTERLERE VE TARİHÇİLERE YÖNELİK TEHDİT VE TERÖR EYLEMLERİ

Ermeniler Türk diplomatlarına suikastların yanı sıra yabancı devletlerin parlamenterleri ve yabancı ülkelerin bilim adamları üzerinde de baskı kurmakta ve onları tehdit etmektedir. 1987 yılında Avrupa Parlamentosu (AP) tarafından alınan “sözde soykırım” kararına dayanak oluşturan Vandemeulebroucke raporu AP Siyasi Komitesi tarafından oylanarak reddedilmesine rağmen, Ermenilerin tehdit ve baskıları sonucunda usulsüz olarak yeniden AP Genel Kurul gündemine alınmış, rapora ve karar taslağına karşı olan parlamenterler parlamento içine sızan Ermeniler tarafından tehdit edilerek karar kabul ettirilmiştir. Toplantı sırasında söz alan Alman parlamenter Wedekind, kendisinin silahla tehdit edildiğini, bu şartlar altında toplantı yapılamayacağını bildirmiştir⁷⁴.

⁷⁴ Pulat TACAR, Avrupa Parlamentosunun 1987 Yılında Aldığı, Ermeni Araştırmaları, Sayı 18, Yaz 2005

Ermeniler benzer tehdit ve eylemleri Ermeni meselesi ile ilgili karar tasarılarının görüşüldüğü tüm parlamentolarda uygulamaktadır.

Ermenilerin baskı ve tehditlerine maruz kalan bir diğer aydın grubu yabancı bilim adamları ve tarihçilerdir. 1984 yılında soykırım iddialarının asılsız ve haksız olduğu konusunda bildiri yayımlayan 69 yabancı tarihçi Ermeniler tarafından tehdit edilmiş ve Ermeni konusunda çalışan bazı bilim adamları çeşitli metotlarla susturulmak istenmiştir. Türkiye Büyükelçisine danışmanlık yaptığı için bir profesörün aleyhine basın kampanyası açılmış, Profesör Bernard Lewis Ermeni soykırımını inkâr ettiği iddiasıyla mahkemeye verilmiş ve Prof. Dr. Justin McCarthy'nin çalıştığı Üniversiteden kovulmasına çalışılmıştır⁷⁵. Prof. Dr. Standford Shaw, Ermeni soykırımı diye bir şey olmadığını açıkladıktan sonra Ermenilerden tehdit almaya başlamış, ders verdiği sınıf basılmış ve Los Angeles'da Ermeniler tarafından evi bombalanmıştır. Hayat güvencesi kalmayan Prof. Shaw, 1981 yılında Türkiye'ye sığınmak zorunda kalmıştır⁷⁶. Yukarıda

⁷⁵ Justin McCarthy, Bırakın Tarihçiler Karar Versin, Ermeni Araştırmaları, Sayı 1, Mart-Nisan-Mayıs 2001

⁷⁶ Vefat Eden Bilim Adamları, Ermeni Araştırmaları, Sayı:23-24, 2006

sadece birkaç örneği sunulan Ermeni terör eylemleri Ermenilerin gerçekleri duyma olgunluğuna bile sahip olmadıklarını göstermektedir.

ERMENİLERİN YENİ NESLİ TÜRK DÜŞMANI OLARAK YETİŞTİRMESİ

Ermeniler gerçekleri çarpıtmakla yetinmemekte ve yeni nesillerini de Türk düşmanı olarak yetiştirmektedir. 5 yaşından itibaren Ermeni çocukları Erivan'daki soykırım müzesine götürülerek sahte belgelerle, sahte resimlerle ve görsel-işitsel efektlerle beyinleri yıkanmaya başlanmaktadır.

Türkiye, Birleşmiş Milletlerin “İrk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesinin çalışmaları kapsamında nefret söylemlerinin durdurulması kararlarına” ve UNESCO’nun “öteki uluslara veya belli gruplara karşı önyargıları ve klişeleri ayıklamak üzere belirlediği kriterlere” uyarak tamamen haklı olduğu konularda bile diğer ülke ve milletleri incitebilecek ifadeleri ders kitaplarından çıkartmıştır. Ermeni ders kitapları ise Türklere karşı asılsız iddiaların yanı sıra birçok küfür, hakaret ve nefret

söylemleri ile doludur⁷⁷. Türkiye'ye dost olduğunu söyleyen birçok ülkenin Ermeni ders kitaplarındaki asılsız iddia ve hakaretleri kendi ders kitaplarına almaları ise bir tür akıl tutulmasıdır.

Ermenilerin ilkokul çocuklarına Türk bayrağını çiğneterek yaptırdığı yürüyüşe ilişkin aşağıdaki resim bu konudaki yaklaşımını göstermek için yeterlidir.

Türk bayrağını çiğneyerek resmigeçit yapan
Ermeni öğrenciler

⁷⁷ Yılmaz, “Ermenistan Cumhuriyeti’nde Okutulan 10. Sınıf Tarih Ders Kitabında Türkler Aleyhine İfadeler..”, agm, s.116-129

ERMENİLERİN AZERBAYCAN TÜRKLERİNİ HEDEF ALAN HOCALI KATLIAMI

Türk katliamını yirminci yüzyılın son çeyreğinde de sürdüren Ermeniler 26 Şubat 1992'de Rus 366. Motorize Alayı'nın desteğinde Azerbaycan'ın Hocalı bölgesine saldırmış ve Hocalı'da 63'ü çocuk, 106'sı kadın ve 70'i yaşlı olmak üzere 613 Türk'ü katletmiş, 487 kişiyi sakat bırakmış, 1.275 Türk'ü esir almış ve Karabağ ile birlikte Azerbaycan'a ait yedi bölgeyi ele geçirmiştir⁷⁸. Ermenistan, BM Güvenlik Konseyi'nin kararlarına rağmen Azerbaycan topraklarını işgali sürdürmektedir. İşgal edilen bölgelerdeki topraklarını bırakarak kaçmak zorunda kalan 1.000.000'dan fazla Türk halen göçmen çadırlarında yaşamaktadır.

⁷⁸ Aygün Attar, Karabağ Sorunu Kapsamında Ermeniler ve Ermeni Siyaseti, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2005, s.145

Hocalı' da Ermeniler tarafından annesinin karnı deşilerek
katledilen Türk bebek

SONUÇ

Osmanlı Ermenileri Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve savaş sırasında isyan ederek düşman saflarına geçmiş; Bulgar, Rus, İngiliz ve Fransız ordularının öncü birlikleri olarak Türk ordusuyla savaşmış, bir bölümü ise silahlı çeteler teşkil ederek masum sivil halkı katletmiştir. Söz konusu fiiller gerek o dönemdeki, gerekse günümüzdeki devletlerin ceza yasalarında vatana ihanet suçunu oluşturmakta ve bu suç için bu ülkelerin yasalarında idam cezası öngörülmektedir. Buna rağmen Osmanlı Devleti isyancı Ermenileri çoğu kez affetmiş, ancak affedilenler yeniden isyan ederek düşman orduları lehine faaliyetlerine ve sivil halkı katletmeye devam etmiştir. Ermeni isyanları savaşın sonucunu etkileyecek boyuta erişince ve masum sivil halka karşı girişilen katliamlar bölgenin nüfus yapısını değiştirmeye başlayınca Osmanlı Devleti bağımsız bir Ermenistan kurma amacıyla olan isyancı Ermenileri kendi toprakları içindeki savaş yaşanmayan bölgelere göç ettirmek zorunda kalmıştır.

Ermenilerin kayıplarına ilişkin olarak her gün birçok haber, kitap ve film gündeme taşınarak Osmanlı Devleti'nin haklı olarak başvurduğu göç uygulaması bir soykırım olarak sunulmakta, ancak Ermenilerin Türklere karşı uyguladıkları soykırım nitelikli toplu katliamlar ve Ermeni zulmünden kurtulmak için topraklarını terk etmek zorunda kalarak göç ve dönüş sırasında hayatını kaybeden Türkler hiç gündeme getirilmemektedir.

Yabancı diplomatların raporlarına göre; göç ettirilen 438.758 Ermeni'den 386.148'i (%87'si) salimen göç yerlerine ulaşmıştır. Göçler sırasında hayatını kaybeden 56.610 Ermeni'nin 9 katı Türk (518.105) Anadolu'da, 7 katı Türk ve Müslüman (413.000) ise Trans Kafkasya'da Ermeniler tarafından katledilmiştir.

Ermeni zulmünden kaçmak için göç etmek zorunda kalan Türklerin sayısı ise zorunlu göçe tabi tutulan Ermenilerin (438.758) 3,5 katından fazladır (1.604.038) ve bunların üçte ikisi (1.000.000) yollarda hayatını kaybetmiştir. Bu miktar Ermeniler tarafından buldukları bölgelerde katledilen Türklerin sayısına eklendiğinde öldürülen Türklerin sayısı 2 milyona ulaşmaktadır.

Ancak suçluyu mazlum yerine koyma konusunda oldukça başarılı olan Ermeniler uluslararası toplumu Türklerin Ermenilere soykırım uyguladığı yalanına inandırmak konusunda fazla bir güçlükle karşılaşmamaktadır. Ermeniler göç sırasında hayatını kaybeden Ermeni sayısını giderek arttırmakta ve yeni yetişen nesillerini Türk düşmanı olarak yetiştirmektedir.

Yabancı ülkeler ise inanmaya hazır oldukları bu yalanı temel alıp kendilerini hukukçu yerine koyarak parlamentolarında Türkleri soykırımla suçlayan kararları kabul etmekte, ders kitaplarında asılsız Ermeni iddialarına yer vermekte ve “soykırım olmamıştır” denmesini suç kabul eden yasalar çıkarmaktadırlar. Bu yaklaşım uluslararası hukuku ihlal etmenin yanı sıra tarihi boyunca mertliği, dürüstlüğü, merhameti ve savaş ahlakı düşmanları tarafından bile kabul ve takdir edilen asil Türk milletine karşı yapılan büyük bir haksızlıktır. Asılsız Ermeni iddialarına inanarak Ermeni tezlerini destekleyen ülkeler 1912-1922 arasında Anadolu’da yaşanan tarihsel gerçeklere ve Ermeni göçünün soykırım olarak nitelendirilemeyeceğine ilişkin olarak

uluslararası mahkemeler tarafından verilen kararlara⁷⁹
daha fazla duyarsız kalmamalı ve bu haksız
tutumlarına son vermelidir.

⁷⁹ Decision of Grand Chamber of the European Court of Human Rights; ECHR 325 (2015) 15.10.2015

KAYNAKÇA

A. ARŞİV BELGELERİ

1. Osmanlı Arşivleri:

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dâhiliye Nezareti Şifre
Kalemi No: 53/305, 54-A/226, 54-A/366, 55-
A/17, 55-A/77, 55-A/135, 55-291, 55-341,
57/110, 57/273, 58/124, 58/161, 59/123, 60/190,
62/21(EK-30)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dâhiliye Nezareti, Emniyet
Umum Müdürlüğü 2. Şube No: 2D/13, 6/29

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dâhiliye Nezareti, Emniyet
Umum Müdürlüğü 2. Şube No: 7/52, 10/73

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dâhiliye Nezareti Emniyet
Umum Müdürlüğü 2. Şube No: 16/48, 63/54

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dâhiliye Nezareti, Emniyet
Umum Müdürlüğü 2. Şube No: 93/120, 93/210

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dâhiliye Nezareti Emniyet
Umum Müdürlüğü 2. Şube No: 68/71, 68/80-83-84,
68/101

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Başbakanlık Osmanlı Arşivi,
Bab-ı âli Evrak Odası, Şifre No: 341055

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Hariciye Nezareti,
Mütareke, No: 43/17(EK-XX)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Hariciye Nezareti, Hazine-i
Evrak, Karton 178, Dosya:23

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Hariciye Nezareti Siyasi
Kısmı No: 2487/10, 8 N.1337 (7 Haziran 1919)

2. Genelkurmay Arşivi:

Genelkurmay ATASE Arşivi, No: ½,Kİs:528,
Dos:2061,Fih:21-18,No: 4/3671

3. Alman Arşivi:

Alman Dışışleri Bakanlığı Siyasi Arşivi: 1A Turkei 183,
Armenien Bd.37, No: 7122, R.14086

4. Amerikan Arşivi:

Amerikan Milli Arşiv ve Araştırma İdaresi (US Archives
NARA); 867.48/271: Ek 310

Amerikan Milli Arşiv ve Araştırma İdaresi (US Archives NARA); 867.4016/193,Copy No: 484

Amerikan Milli Arşiv ve Araştırma İdaresi (US Archives NARA); T1192, Roll 4, 860J.01/431

5. İngiliz Arşivi:

İngiliz Devlet Arşivi Dışişleri Bürosu (British Foreign Office Papers), Nu: 371/6504/E.8515; Craigie, British Chargé d’Affaires et Washington, to Lord Curzon, No:722 of July 13, 1921

İngiliz Devlet Arşivi Dışişleri Bürosu (British Foreign Office Papers), Nu:371/6556/E.2730/800/44

6. Rus Arşivi:

Rusya Federasyonu Devlet Arşivi: RGVIA, Fond 2100, liste 1, dosya 558, yaprak 172

B. KİTAPLAR

Aide –Mémorie Sur Les Droitsdes Minoritiés En Turquie, Présentée Aux Représentants Des Membres De La Société Des Nations, Association Nationale Ottomone Pour La Société Des Nations, Constantinople, 1922

Ataöv, Türkkaya, An Armenian Falsification, Sevinç Matbaası, Ankara, 1985

Ataöv, Türkkaya, “An Armenian Source: Hovannes Katchaznoui”, Ankara University Faculty of Political Science, Ankara, 1985

Ataöv, Türkkaya, “Hitler and the Armenian Question”, Ankara University Faculty of Political Science, Ankara, 1984

Atılđan İnanç - Moumdjıan Garabet, “Archival Documents of the Viennese Armenian-Turkish Platform, Bentley University Academic CENTER, Los Angeles, California, 2009

Attar, Aygün, Karabağ Sorunu Kapsamında Ermeniler ve Ermeni Siyaseti, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2005

Aya, Şükrü Server “Preposterous Paradoxes of Ambassador Morgenthau”, Belfast, 2013

Bakar, Bülent, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2009

Ermeni Komitelerinin Amaçları ve İhtilal Hareketleri, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etütler Başkanlığı Yayınları, Ankara 2003

Gürkan, Uluç, “Malta Yargılaması, Özgün İngiliz Belgeleriyle” Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014

Halaçoğlu, Yusuf, “Ermeni Tehciri ve Gerçekler (1914-1918)”, Türk Tarih Kurumu Yayınları Sayı 90, Ankara, 2001

Irاندust, “Dvijuşie Silı Kemalistskoy Revolyutsii, Gosudarstvenoe İzdatelstvo”, Moskova-Leningrad, 1928

Kaçaznuni Ovanes, “Taşnak Partisi’nin Yapacağı Bir Şey Yok”, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005,s.4-5; “The Armenian Revolutionary Federation (Dashnaksoution) Has Noting to Do Any More”, Armenian Information Service”, New York, 1955

Kantarıcı, Şenol, “Amerika Birleşik Devletlerinde Ermeniler ve Ermeni Lobisi”, Aktüel yayınları, İstanbul, 2004

Konukçu, Enver, “Ermenilerin Yeşilyayla’daki Türk Soykırımını (11-12 Mart 1918)”, Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü Yayını No: 674, Ankara, 1990

Livre Bleu du Gouvernement Britannique Concernant le Traitement des Armeniéens Dans Le’empire Ottoman 1915-1916 (Mavi Kitap).

Lowry, Heath, “The Story Behind Ambassador Morgenthau's Story, The Isis Press, İstanbul, 1990

- Mazıcı, Nurşen, "ABD'nin Güney Kafkasya Politikası Olarak Ermenistan Sorunu", Pozitif Yayınları, İstanbul, 2005
- McCarthy, Justin, "Ölüm ve Sürgün", Çeviren: Fatma Sarıkaya, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014
- Orly Saldırısı Davası (19 Şubat-2 Mart 1985), Şahit ve Avukat beyanları, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, 1985
- Öğün, Tuncay, "Unutulmuş Bir Göç Trajedisi Vilayat-ı Şarkiye Mültecileri(1915-1923)", Babil Yayıncılık, Ankara, 2004
- Özdemir Hikmet, Çiçek Kemal, Turan Ömer, Çalık Ramazan, Halaçoğlu Yusuf, "Ermeniler: Sürgün ve Göç", Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara, Ermeniler: Sürgün ve Göç, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara, 2004
- Perinçek, Mehmet "Rus Devlet Arşivlerinden 150 Belgede Ermeni Meselesi", Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2012
- Selvi, Haluk, "Geçmişten Günümüze Ermeni Sorunu ve Avrupa", Sakarya Üniversitesi Türk-Ermeni İlişkileri Araştırma Merkezi Yayını, Sakarya, 2006

Süslü, Azmi, “Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı”,
Yüzüncü Yıl Üniversitesi rektörlüğü Yayın No:5,
Ankara, 1990

Taşcıoğlu, Ömer Lütfi, Türk-Ermeni İlişkilerinde Tarihi,
Siyasi ve Hukuki Gerçekler, Nobel Akademik
Yayınları, Ankara, 2015

Turabian, Aram,” Les Volontaires Armeniens Sous Les
Drapaux Francais”, Marceilles, 1917

Uras, Esat, “Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi”,
Türkiye Matbaacılık ve Gazetecilik A.O., Belge
Yayınları, İstanbul, 1987

Urfalı Mateos, ”Vekayiname (952-1136) ve Papaz
Grigor’un Zeyli (1131-1162)”, Çeviren: Hrant D.
Andreasyan, Ankara, 1987

Zürcher, Erick Jan, “Turkey: A Modern History”,
London, 1997

C. MAKALELER

Çakmak, Zafer, “Mondros Mütarekesi Sonrası Ermeni-
Rum-Yunan İşbirliği”, Fırat Üniversitesi Sosyal
Bilimler Dergisi, Cilt: 16, Sayı: 2, , Elazığ-2006

- Ertürk, Suzan, “I. Balkan Savaşı’nda Bulgar Ordusundaki Anadolu Ermenileri”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, XII/2 (Kış 2012)
- Fein, Bruce, “Lies, Damn Lies and Armenian Deaths”, *Huffpost World*, June 4, 2009
- Kantarıcı, Şenol, “Ermenilerce Atatürk’e Atfedilen Sözler ve Divan-ı Harb-i Örfi ile Ermeni Teröristleri Tarafından Şehit Edilenlere Atatürk’ün Gösterdiği İlgi”, *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 4, Ankara, 2002
- Kasım, Kamer, “Turkish-Armenian Reconciliation Commission: Missed Opportunity”, *Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 4, Aralık 2001, Ocak-Şubat 2002
- LEWY, Guenter, “Ermeni Sorununu Yeniden Tartışmak”, *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 18, Ankara, Yaz 2005
- McCarthy, Justin, “Bırakın Tarihçiler Karar Versin”, *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 1, Ankara, Mart-Nisan-Mayıs 2001
- Sarınay, Yusuf, “What Happened on April 24, 1915? The Circular of April 24, 1915, And the Arrest of Armenian Committee Members in Istanbul”, *International Journal of Turkish Studies* Vol. 14. Nos. 1&2, 2008

Tacar, Pulat, “Avrupa Parlamentosunun 1987 Yılında Aldığı”, Ermeni Araştırmaları, Sayı 18, Ankara, Yaz 2005

“Vefat Eden Bilim Adamları”, Ermeni Araştırmaları, Sayı:23-24, Ankara, 2006

Yılmaz, Salih, “Ermenistan Cumhuriyeti’nde Okutulan 10. Sınıf Tarih Ders Kitabında Türkler Aleyhine İfadeler ve Sözde Ermeni Soykırımı”, Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı:177, Aralık 2008

D. TEZLER

Taşcıoğlu, Ömer Lütfi, ”Belgelere Göre Türk-Ermeni İlişkilerinde Katliam ve Soykırım İddiaları”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 24 Haziran 2014

E. GAZETELER, İNTERNET KAYNAKLARI

Constitution of Republic of Armenia, Administration of the President of the Republic of Armenia

26 Baghramian Avenue, Yerevan, <http://www.president.am/library/constitution/eng/?chapter=9>

Diplomatik Gözlem: <http://www.diplomatikgozlem.com/TR/belge/1-6082>, Erişim: 2 Şubat 2010

Müslüman Muhacirler”, Tasvir-i Efkâr, 11 Mayıs 1919

The New Near East, Volume 6, Nu 7, 31 Ocak 1920

T.C. Başbakanlık Basın yayın ve Enformasyon Genel
Müdürlüğü; “Bir Ermeni Sahtekârlığı Daha”, Gün
Seher Gazetesi, Bakü, 30 Ekim 2007

F. ULUSLARARASI KONFERANS

McCarthy, Justin, “ Turkish-Armenian Relations”,
TASAM 3. Dünya Türk Forumu, Trakya
Üniversitesi, Edirne, 29 Mayıs 2014

G. ULUSLARARASI MAHKEME KARARLARI

Decision of Grand Chamber of the European Court of
Human Rights; ECHR 325 (2015) 15.10.2015

